

KUSTBON

FÖRBINDESELÄNK
FÖR ESTLANDS
SVENSKAR

NR 3 ÅRGÅNG 49
September 1992

Nargö nya kapell – numera helt förfallet – invigdes den 11 september 1938 och ersatte S:ta Maria kyrka som 1918 bränts ned av ryssarna. Tack vare insatser från såväl enskilda personer som institutioner i Sverige kunde byggnadsprojektet efter många vedermodor fullbordas. Allt som allt kostade kapellbygget omkring 14 000 estniska kronor; en aktningvärd summa under dåtida förhållanden.

Sverige hjälpte också till med att skaffa kyrkoinventarier. Sålunda skänkte fadderförsamlingen Hedvig Eleonora i Stockholm en ståtlig mässhake, förturvarande svenske ministern i Reval, baron Koskull, altarduk och altarklädnad och stockholmsfotografen Wulfenstein den ovan avbildade altartavlan (som i sig var en fotokopia). Andra givare stod för orgelharmonium, ljusstakar etc.

Förbindelselänk för Estlands svenskar
Utgiven av kulturföreningen
SVENSKA ODLINGENS

VÄNNER

Ansvarig utgivare:
Sven Salin

Redaktör:
Thomas Lorentz

Red. och exp. Vikingagatan 25 1/2 tr ned
11342 Stockholm
Tel. 32 48 78

Kustbons & SOV:s postgiro
35 13 11-6

1992 utkommer Kustbon med
fyra nummer

Prenumerationspris 200 kr
Dödsannonser 200 kr

Övrig annonsering:

1/1 1100:- 1/2 640:-

1/4 385:- 1/8 220:-

ISSN 0345-6706

**ÖPPETTIDER i SOV:s och
KUSTBONS expedition
måndag - torsdag 09.00-14.00
(juli månad stängt)**

PRODUKTION:

ROOS PRODUKTION AB 1992

INNEHÅLL

Våra gårdar av <i>Sven Salin</i>	2
Kulturhistoria i mäktig volym av <i>Stig Appelgren</i>	3
Om båtarna på Nargö... av <i>Erik Schmidt</i>	4
"Projekt Rosleps kyrkogård" av <i>Elmar Nyman</i>	8
Runö nya kyrkas 80-årsjubileum av <i>Olle Österman</i>	11
Medborgarskap och nationalitet av <i>Sven Alur Reinans</i>	12
Möte med en känd och okänd värld av <i>Herbert Stahl</i>	14
Svenskbysidan.....	17
En grupp glada ungdomar... av <i>Sven Salin</i>	18
Glimtar från SOV:s årsmöte av <i>Sven Salin</i>	19
Möte vid Rosleps kapell av <i>Olav och John Westerman</i>	21
Katastrofhot över Nargö av <i>Harald Luther</i>	22
Besök av Tellervo Koivisto.....	23
Svenskt mynt funnet... av <i>Agneta Klitter</i>	23
Över stormande hav.....	23
Ormsö kyrkofond.....	24
Familjenytt.....	25
Dödsannonser.....	25
Bemärkelsedagar.....	26

EESTI
RAHVUSRAAMATUKOGU

VÅRA GÅRDAR

Vi estlandssvenskar har under de senaste åren kunnat skaffa oss nya, känslomässiga relationer till våra gårdar i Estland – eller vad som finns kvar av dem. Många har tagit vara på möjligheten att visa barn och barnbarn husen där föräldrar eller mor- eller farföräldrar vuxit upp. Några har då kunnat konstatera att åtminstone boningshuset är väl bibehållet, kanske till och med upprustat, men nu bor där andra människor permanent eller som sommargäster. Andra har mötts av ett vanvårdat eller förfallet hus men det går fortfarande att se vad som var kammare och kök och minnena väcks till liv. Åter andra har fått leta efter sitt hus. I bästa fall finns kanske grunden kvar övervuxen av gräs och sly, men husen på det som en gång var fädernegården är borta, rivna, uppbrända eller förstörda.

Det är svårt att säga vilken syn som är den svåraste att möta för den äldre generationen: att huset helt och hållet är borta, att huset är förfallet eller att det nu bebos av andra människor, som kallar det sitt.

På samma sätt kan det för många vara svårt att känna igen landskapet, åkrarna och ängarna. Mycket av det som förr var öppna ängsmarker eller beteshagar är nu igenvuxet. Stränderna är kanske förstörda av rester från kriget eller den ryska ockupationen. Ändå har det för de flesta av oss inneburit mycket starka känslomässiga upplevelser att återse den gamla hembygden. Minnen har väckts till liv och några har kanske börjat drömma om en liten semesterstuga eller pensionärsbostad på den gamla gården.

Den nya jordreformen i Estland har skapat möjligheter att ansöka om att få tillbaka gård, jord och skog eller annan egendom. De flesta estlandssvenskarna har också lämnat in en sådan ansökan till myndigheterna i Estland. Även om mycket få kan tänka sig att återvända för att bli jordbrukare och fiskare på nytt har man ändå ansökt om att få tillbaka sin jord eller få kompensation för den. Denna nya jordreforms lag har hos många estlandssvenskar väckt stora förhoppningar och många drömmar men den

har också skapat problem – inte minst i umgänget med de nya invånarna i Estlands svensksbygder och myndigheterna där.

Invånarna och myndigheterna i olika svensksbygder har reagerat mycket olika på denna fråga. Myndigheterna på Runö har tydligen i en besvärsskrivelse till den estniska regeringen ifrågasatt estlandssvenskarnas rätt till att återfå gårdar och hur. På Ormsö har invånarna och myndigheterna varit avvaktande, försiktiga och oroliga. Man har undrat vad de gamla ägarna och invånarna som nu kommer i stora grupper till Ormsö egentligen har för avsikter. Den största samarbetsviljan har nog myndigheterna i Nuckö kommun visat. Där har man klarast deklarerat en önskan att de gamla ägarna i så stor utsträckning som möjligt gör anspråk på sina gårdar och om möjligt återvänder.

Det finns en risk att denna nya situation skapar motsättningar mellan olika grupper av estlandssvenskar. Några är framförallt intresserade av att bevaka sina ägarintressen – särskilt ifråga om attraktiva kustområden. Andra vill särskilt engagera sig för att inte de gamla estlandssvenska bygderna ytterligare förstörs eller exploateras av nya starka ekonomiska intressen. Det har diskuterats att bilda någon form av stiftelse – en motsvarighet till skärgårdsstiftelsen i Sverige – som skall förvalta de gamla estlandssvenska markområdena, särskilt kusterna, stränderna och öarna och förhindra att dessa exploateras eller förstörs.

Vad har då Svenska Odlingens Vänner (SOV) för uppgift i detta sammanhang? Som jag tidigare framhållit i dessa spalter är SOV en kulturförening med uppgift att bevara och sprida kännedom om den gamla estlandssvenska kulturen. Vi kommer inte att engagera oss i enskilda medlemmars ägarintressen. Dessa får kanaliseras genom hembygdsföreningarna eller genom juridisk expertis. Dock har vi också inom SOV ett intresse av att så mycket som möjligt av den gamla estlandssvenska bebyggelsen bevaras åt eftervärlden. Det

Forts. på sid 24

KULTURHISTORIA I MÄKTIG VOLYM

Sjuhundra år hade estlandssvenskarna levat på sina öar och kuster, sjuttio år räckte blomstringen. Dessa sista sjuttio år – 1870–1940 – har det fallit på Viktor Amans lott att skildra. Få kan vara kompetentare än han för denna uppgift. Han har den insidesinformerades insikter, han har tagit del av det omfattande material, som finns i arkiv i Stockholm, Uppsala och Helsingfors, han har läst den vidlyftiga litteratur som har växt fram om estlandssvenskarna. Sist men inte minst har han den nyttiga egenskapen att kunna ta allt med en nypa salt, med en liten sarkastisk glimt i ögonvrån.

Uppgiften har inte varit lätt. Hur skildrar man en hel folkgrupps liv – etnologiskt, politiskt, historiskt, där denna folkgrupp dessutom inte är ett enhetligt helt utan där varje öbefolkning och ortsgrupp har sina egna särdrag? Det gäller att karakterisera varje grupp för sig, men samtidigt tänka på läsbarheten: endast det väsentliga tas med. Uttrycksfullt, men kargt, som livet i skärgården, som Anni Blomqvists skildringar från den åländska skärgården!

Resultatet har blivit 61 kapitel om estlandssvenskarnas liv, korta, väl-skrivna och lättlästa kapitel, som gör att man även kan ta sig till livs Viktor Amans anrättning som ett smörgåsbord: några kapitel här och där enligt den klart uppställda innehållsförteckningen.

I ett inledande kapitel utgår Aman från då estlandssvenskarna blev "upp-täckta": av Carl Fr. Russwurm, som skrev sin tyskspråkiga beskrivning över dem och de rikssvenska missionärerna Th. Thorén och L.J. Österblom, som kom för att predika Guds ord för de redan intensivt kristna öborna. I nästa kapitel: "Baronernas land" beskriver Aman böndernas träl-dom under godsägarna: den begränsade personliga friheten, straffen m.m. Hur svenskhetstanken utvecklades genom Hans Pöhl och andra skildras, följt av avsnitt om Svenska Odlingens Vänner och svenskarna i

den estniska republiken som offer för estniserings, men också med självstyrrelse. Varvtals beskriver Aman de olika estlandssvenska regionerna, deras särdrag och öden. Samtidigt låter han oss se Svenskestland som en del av Ryssland och världen genom att nämna aktuella världshistoriska händelser, ända till det bittra slutet: då 7000 estlandssvenskar, nästan hela folkstammen, var tvungen att fly till Sverige.

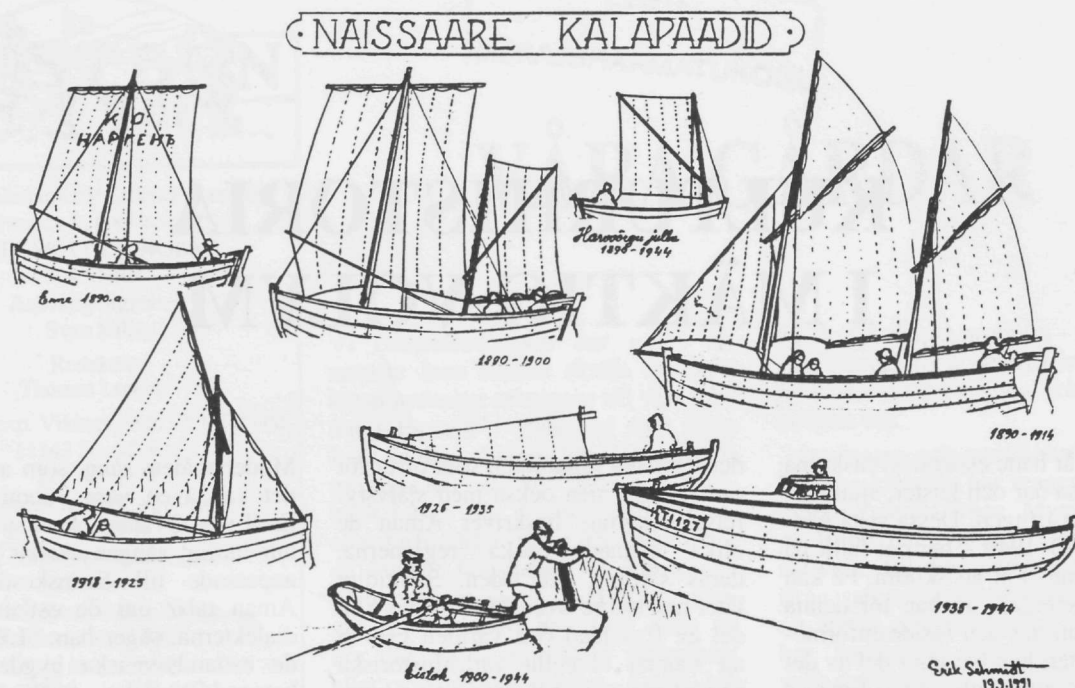
Den blev Sverige, som kom att dra nytta av den kulturella blomstring, vilken under 1920- och 30-talen hade börjat i Svenskestland. Den bildningsgång, som hade startat genom de estlandssvenska folkskolorna, det svenska gymnasiet och Birkas lant-manna- och husmodersskola, utvecklades och fullkomnades i Sverige, symboliserat t.ex. genom de första estlandssvenska universitetslära- och en rik litteratur om det forna hemlandet av estlandssvenskarna själva, ej som tidigare av utifrån komna som t.ex. böckerna om Runö, Rågö och Sven Danells Guldstrand. I Sverige har estlandssvenskarna producerat både museiutställningar, minnesböcker, doktorsavhandlingar och det stora verket "En bok om Estlands-svenskar" i fyra delar, mig veterligen det bästa verk någon invandrargrupp i Sverige har givit ut om sig själv.

För en "utifrån kommen" finlandssvensk gör det gott att finna hur mycket finlandssvenskarna trots allt har betytt för estlandssvenskarna, inte bara genom det månghundraåriga utbytet mellan de nyländska kustborna i Finland, de åländska och åboländska skärgårdsborna och motsvarande kustbor i Estland. Finlandssvenskarnas "nationalsång" Modersmålets sång är även estlandssvenskarnas. Därför må några randanteckningar följa, ur finlandssvensk synvinkel: När Nuckö sång- och musikkör avslutade ett möte i Nuckö lokalavdelning av SOV 1911 med "Hur härligt sången skallar", (s. 254) antar Viktor Aman, att det möjligen är

Modersmålets sång, som avses. Men det kan även vara Suomis sång av Emil von Qvanten, som sjöngs: "Hör hur härligt sången skallar", med ord anpassade till Svenskestland. När Aman talar om de estlandssvenska dialekterna, säger han: "Likaså kan i de estlandssvenska bygdemålen en betonad stavelse fortfarande vara lång eller kort; svenska riksspråket har under sin utveckling avhänt sig den ena möjligheten, kortstavigheten, och i stället fått en i språket inbyggd stelhet" (s. 484). Detta är så sant som det är sagt. Även finlandssvenskan har kvar kortstavigheten. På grund av att kortstavigheten i rikssvenskan har försvunnit, kan rikssvenskar inte heller korrekt uttala engelska eller latinska ord, språk, där kortstavighet fortfarande finns: Forskningsanstalten **Novum** vid Huddinge sjukhus uttalas med långt å i stället för det korrekta kort å, **British** uttalas med långt t i stället för med kort t i två korta stavelser för hela ordet.

Den estlandssvenska musiken har sina egna avsnitt: Vid den estlandssvenska sångfesten 1933 bestod huvudparten av programmet av finlandssvenska sånger. Men den genom Otto Anderssons forskning världskända estlandssvenska tal- eller tagelharpan och andra musikinstrument behandlas kort, då de får utförlig behandling i del 2 av En bok om estlandssvenskar.

Naturligtvis nämns också esterna, majoritetsfolket, i denna volym. På 1930-talet ville esterna orientera sig bort från beroendet av tysk kultur. Men vart skulle de vända sig? "Det hade funnits en trevande frändefolk-rörelse", skriver Aman, "men av finskugriska folk var bara ungrarna och finnarna av betydelse. - - - finnarna talade gärna om att de hörde till Norden, och de återgäldade inte riktigt esternas varma känslor" (s. 555). Detta stämmer inte. Tvärtom var den finskspråkiga studentrörelsen i Fin-

Fiskebåtarna på Nargö TECKNING: ERIK SCHMIDT

Om båtarna på Nargö och annorstädes av Erik Schmidt

För snart ett halvsekel sedan förde min far, sjökaptan August Schmidt, sin familj i en liten båt över Östersjön till tryggheten i Sverige. Några år senare var han engagerad i en livlig brevväxling med Dr. Nils Tiberg vid Folkminnesarkivet i Uppsala, som gick ut på att beskriva arbetsmoment, seder och bruk och annat på nargösmål.

På dagen trettio år efter ankomsten till Sverige sålde han, 90 år gammal, sin villa i Nacka, packade ihop sina ägodelar och emigrerade till Spanien. Ett brunt kuvert innehåller än i dag delar av hans korrespondens med Tiberg.

Att beskriva vad som försiggick på Nargö för länge sedan ser av dessa kvarlämnade papper inte alltid ut att ha varit en lätt uppgift. En sak är att föra ett samtal på den dialekt man talat sedan barnsben, en helt annan att kallt och sakligt analysera densamma. Hette *burit* 'bori' eller 'bärd' på nargösmål, eller kunde båda formerna användas??

Det värsta hindret tycks dock ha varit de fonetiska tecknen som Tiberg med förkärlek använde. De var mer komplicerade än bokstäverna i det cyrilliska alfabetet och kunde, trots att de tydligen var vardagsmat för

språkforskarna, driva en lekman till vanvett.

Jag har livliga minnen av hur pass frustrerad min far ibland kunde vara, när Tiberg, som var pedantiskt noggrann, återkom till samma fråga flera gånger i följd, särskilt om det rörde sig om något tillvägagångssätt som för Tiberg var främmande.

Så verkar det ha varit hopplöst att få klarhet i hur man vid ljustring av fisk kunde stå i aktern av en eka vänd bakåt, och med hjälp av en åra få båten att backa. Tiberg kände till hur man bar sig åt när man 'häopade', dvs satt på 'bitan' (toften) och backade med bägge årorna – men hur gick det till när man 'dråo' (drog) med en åra?

Det enklaste hade kanske varit att förklara det hela genom att säga, att man använde åran på samma sätt som en paddel – men paddeln användes inte för framdrivning av båtar på Nargö, och trots att farsgubben under sina resor i Fjärran Östern sett paddlar av alla möjliga slag, kom han tydligen aldrig på att använda sig av en sådan förklaring.

Bland de gamla papperen finns också en beskrivning med tillhörande skiss över hur fiskebåtarna på Nargö såg ut, och det är närmast detta ämne

som jag här vill beröra.

Den äldsta typen av båt som min far mindes från sin barndom omkr. 1890 var enmastad, riggad med ett stort råsegel, på vilket man med stora röda bokstäver målat K.O. NARGEN, vilket betydde kronans ö Nargö.

Råseglet är känt från vikingarnas långskepp och senare tiders råriggade segelfatyg, framför allt barkskepp och fullriggare. Seglet är i överkanten fäst vid en rå, vars mitt är fäst vid masten. Det saknades bom i underkanten och lämpade sig särskilt väl för segling med vinden från sidan eller akterifrån, fast det var mindre lämpligt när det var frågan om att kryssa.

På nargöbåtarna hade man försökt förbättra kryssningsegenskaperna genom att medelst en stång sträcka seglets förkant i långskeppsriktningen. Detta arrangemang liknade spriseglets, fast i motsatt riktning. Råseglet var man tvungen att hala ned när båten skulle vändas i motvind "gå över stag" som det heter. Detta gjorde man då med årnas hjälp, varpå seglet hissades på nytt när man fått vinden från andra sidan. Var vinden alltför svag, tog man ned masten och rodde så man fick blåsor både "i hän-

derna å i händan" som man säger i Roslagen. Dessa båtar hade fyra breda bord, dvs bräder, på varje sida.

Kring sekelskiftet byggdes något större båtar, som hade fem bord, och därför fick heta femberlingar. De hade två master, med råsegel på förmasten och ett sprisegel på den aktra. Spriseglet är i sig självt ett genialiskt enkelt segel för mindre båtar. Det är fyrkantigt som råseglet, är fäst vid mastens aktra sida och har i stället för en rå i överkanten en stång som sprider ut seglet – därav namnet! Spristången är smalare längst ut, där den passar in i en ögla i seglets översta hörn. Den nedre delen är formad som en klyka och fästes i en liten stropp som ligger runt masten, kan höjas eller sänkas efter behov, och hålls på plats av trycket från seglet. Vid hårt väder tar man helt enkelt ut spristången och får på så sätt ett trekantigt segel med endast hälften så stor yta.

I femberlingarna hade man således två spristänger som pekade åt var sitt håll. Den förliga spristången, som spände ut råseglet, var dock inte i sin nedre ände fäst vid masten, utan mot båtens bord eller botten, sannolikt mot en spant. Spanten 'vrängerna' på nargömål var uthuggna av krokiga tallgrenar som lämnade en liten öppning vid näten (fogen mellan två bräder) i de klinkbyggda båtarna. Femberlingarna användes huvudsakligen vid färder till Finland, där man inhandlade salt, tändstickor, husgeråd, verktyg och platt galvaniserad spik för båtbygge. Allt detta togs hem smuggelvägen, och förklarar stationeringen av strandridare på Nargö.

Avståndet från Nargö till finska kusten är endast 20 sjömil, en sträcka som man med god vind kunde tillryggalägga på ca fyra timmar. Min far med föräldrar och syskon gjorde en sådan nöjessegling till Finland på sommaren 1897.

Det var en del av den sträcka som seglades då man enligt seglingsbeskrivningarna på 1200-talet skulle färdas från de danska sunden till Sarmatien, som det inre av Ryssland kallades på den tiden. Man följde Sveriges ostkust genom Kalmar sund och Stockholms skärgård till Arholm, sedan över Ålands hav till Hangö udd och Porkkala, varifrån man satte sydlig kurs mot Nargö.

Orsaken till att man inte seglade rakt över Östersjön var rädslan för öselvikingarna som härjade i sina sk "piratorer". De misstänktes använda sig av trolldom, då de kunde segla i motvind! Man kan fråga sig, om öselborna hade kommit på sättet att använda försegel – klyvare eller fock – som gjorde det möjligt för dem att

kryssa med sina båtar, eller om de kanske haft framåtriktade spristänger som de gamla nargöborna?

När jag för ett antal år sedan fick i uppdrag att måla en altartavla för Svenska Kyrkan på Mallorca gladde jag mig i andan om att kunna använda pittoreska latinsegel i min komposition. I slutet av 50-talet, när jag råkade hamna på ön, fanns det fortfarande ett antal mindre fiskebåtar med latinsegel. Vi arrangerade tom båtutflykter för turisterna i sådana!

Men en målning i stort format (6 x 1.70 meter) för en offentlig lokal är ett känsligt uppdrag som mer än gärna utsätts för kritik. Jag kunde helt enkelt inte riskera att måla fel segel på båtarna på Genesarets sjö och började följaktligen intressera mig för hur båtarna kunde ha sett ut på Kristi tid. Det visade sig då, att råseglet var allmänt i bruk i medelhavsländerna, och att man började använda sig av latinsegel först sjuhundra år senare!

Det blev alltså råsegel på altartavlan. För några månader sedan fick jag emellertid tillfälle att återuppta bekantskapen med de romantiska latinseglen, denna gång på Nilen. Tidigt en morgon stod jag och min kära hustru (kallad Kanelblomman) högt uppe på flodstranden i Aswan, på terrassen till det verkligen stämningsfulla hotellet Old Cataract, en pampig kvarleva från kolonialtiden. Så såg vi hur nedanför oss, längre ner på floden, det ena seglet efter det andra vecklades ut tills hela flodfåran framför Nilometern, den gamla mätaren av vattenståndet, var fylld av vita, böljande segel. Det var feluccerna som på den spegelblanka floden seglade motströms i den rådande vindstilla.

"Har dom motor?" frågade Kanelblomman försynt, och jag fick tillfälle att förklara för henne hur jag själv en gång i min ungdom förvånats över samma fenomen: Jag hade strax före julen 1945 i Göteborg mönstrat på som befälselev på Brodinlinjens motorfartyg "Yvonne", som då var världens snabbaste lastfartyg och gick på jungfruresa till hamnar i Nordspanien och Medelhavet, där jag under en tidig morgonvakt för första gången såg Mallorcas bergiga kontur vid synranden.

På min första långresa kom vi till Bahia (sjung faderia!) i Brasilien och jag minns tydligt hur jag stod vid relingen och i förundran såg båtarna nedlastade med bananer, papaya, mango, kokosnötter och Brasiliens gröna apelsiner – plus massor av annan frukt som jag inte visste vad den hette – komma seglande över den vida bukten med skummet fräsande

runt bogen. Och detta, fastän det var kavt lugnt!

Vår gamle timmerman som i sin ungdom seglat runt Kap Horn i "windjammers", och som brukade deklamera Kipling på originalspråket när han blev på snusen, lade handen på min axel och sa: "Dö, grabben, då ä la int så märkvärdit som då värkar – de om har lite vind kvar i seglen sen förra vecka..."

Det var helt otroligt! Och här kom dom likadant, breda, ganska klumpiga farkoster med överdrivet stora roder och höga, spetsiga segel som pekade rätt upp i himlen, seglande på den spegelblanka Nilen... motströms!

Kanelblomman och jag tog oss ner till flodstranden i avsikt att åse det hela på närmare håll, kanske tom hyra en båt, om priset var överkomligt. Jag hade en gång i New York hittat en arabisk parlör och med gott resultat använt den under våra resor i Nordafrika. Det kanske inte är allmänt känt att man på Nargö hittat gamla arabiska mynt, men hur som helst, så resulterade mina språkövningar oftast i att jag lyckades påkalla serveringspersonalens uppmärksamhet – även om vi kanske inte alltid serverades det jag hade trott mig beställa... I Sahara hade jag fått veta, att jag talade med egyptisk accent, så här, på gränsen till Nubien, borde jag väl inte ha några svårigheter att göra mig förstådd.

När vi fick syn på en båtkarl som såg trevlig ut, tog jag därför fram min Nargö-arabiska och ropade över vattnet:

"Assalam'aleikoom!" (Frid vare med dig!)

Araben såg lite förvånad på mig, mumlade "Aleikoom assalam" och hoppade i land. Jag fortsatte i samma goda stil:

"Käifä hälleek?" (Hur står det till?)

"Kwäyyis shokran, wä intä?" (Bra, tack, och ni?)

"Bikhär, alhämdolillah!" (Tack, mycket bra!)

"Ma ismika?" (Vad heter du?)

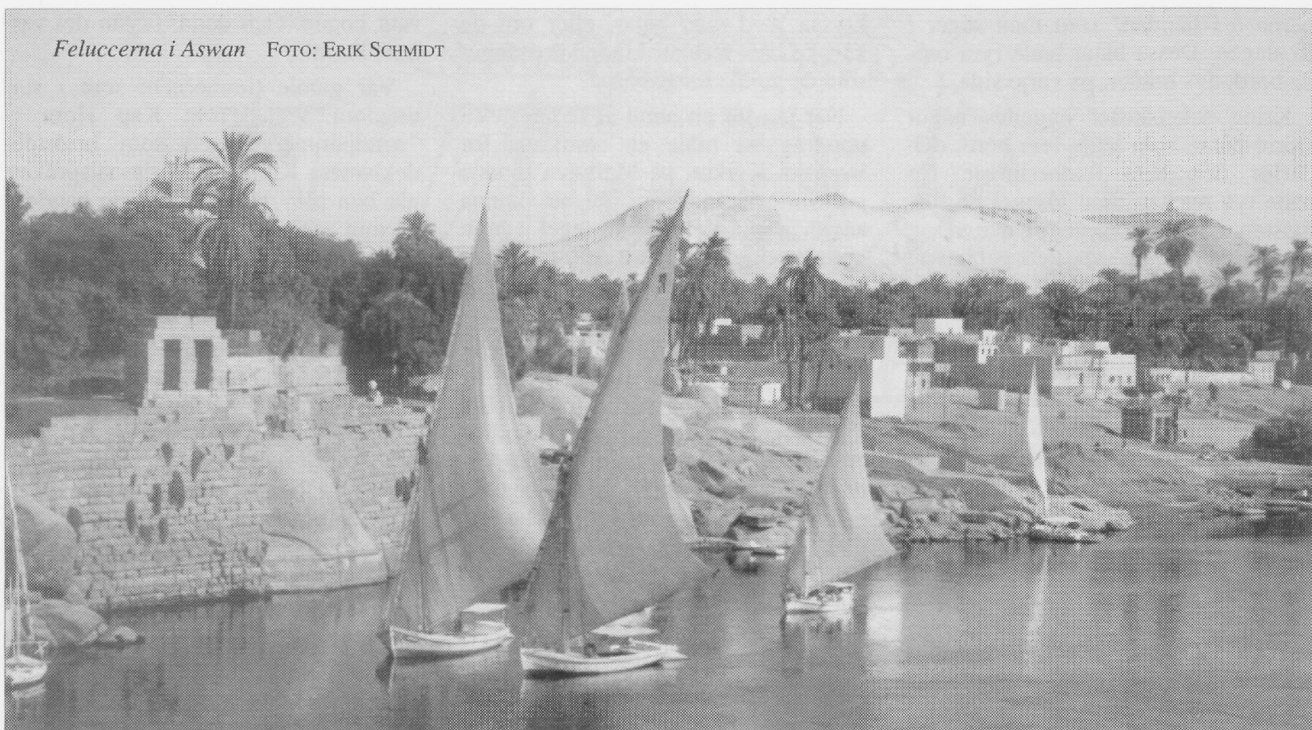
"Ahmed"

Nu stod jag ställd. Erik är inget särskilt gångbart namn söder om Frankrike. I Spanien vill det gärna bli Enrique, som ju egentligen är Henrik. På arabiska tycker jag att Tarik låter snarlikt. Så hette förresten han som en gång i tiden erövrade Spanien åt morerna, efter att ha landstigit vid klippan som efter honom fick heta Gebel Tarik (Tariks klippa), våra dagars Gibraltar.

"Ismi Tarik." (Jag heter Tarik).

Nu stod det packat med intresserade feluccesglare runtomkring oss.

Feluccerna i Aswan FOTO: ERIK SCHMIDT

Det hände tydligen inte var dag i Aswan att det dök upp otrogna som kunde "tätäkällämi araba" (snacka arabiska). Men vid det laget hade jag i det närmaste förbrukat tre fjärdedelar av mitt arabiska ordförråd. Hur skulle jag klara mig ur situationen utan att förlora ansiktet? Problemet vid användandet av reseparlörer är, att om man uttalar några fraser med någorlunda korrekt uttal, tror infödingarna att man behärskar deras tungomål och svarar med en lång ramsa som man trots ivrigt letande inte kan finna någonstans i parlören. Parlören hade jag dessutom glömt på hotellet.

Jag såg ut över Nilens spegelblanka yta, tittade på palmernas blad som inte rördes av minsta vindpust och så drog jag till med ett uttryck som vi ofta hade anledning att använda på Nargö: "Äl häwää shadid gidden." (Hä blåsar rätt hårt ida.)

Vilket liv det blev på araberna! De höll på att skratta sig fördärvade, hoppade upp och ner så djellaborna fladdrade, knuffade på varandra, tog sig för magen, kliade sig under armarna och i grenen och vrålade av skratt.

Vi tog tillfället i akt att dra Ahmed avsides för att fråga, vad det kostade att hyra hans felucca. Fast därvid använde vi teckenspråk, för araiska siffror – för att inte tala om skrivtecknen – är flera strån vassare än Dr. Tibergs fonetiska hieroglyfer.

När vi prutat oss fram till en för båda parter acceptabel summa piastrar kastade vi loss, strömmen sväng-

de ut fören, och så seglade vi ut på Nilen. Efter en stund fick jag förtroendet att själv ta rodet. Det blev en i sanning minnesvärd dag. Så småningom fick vi kännning av öken vinden. Den fläktade inte, som man skulle tro, utan flåsade en rätt i ansiktet som en hårtork på högsta effekt. Seglet svällde, den bukiga feluccan lade sig på sidan och tog nästan in vatten över relingen. Vi seglade runt Kitchener Island, och högt uppe på andra flodstranden ormade sig en lång rad turister som en tusenfoting på väg mot Aga Khans mausoleum på den karga, sandiga höjden... När vi efter avslutad segling lade till vid flodstranden var det en fröjd för ögat att se Ahmed vigt klättra upp i masten och beslä det höga latinseglet för natten. Det var en uppvisning i skickligt sjömanskap grundad på generationers nedärvda egenskaper.

Nästa morgon hade vi inte hunnit ta många steg förrän vi stoppades av en liten arab, som ville hyra ut sin felucca åt oss. Jag började lite försiktigt höra mig för om priset, men det skulle jag inte ha gjort, för det kunde ha slutat illa. Ahmed hade nämligen i samma avsikt lurpassat på oss i buskarna, och nu rök han på konkurrenten. Som ilska katter rök de ihop, fräste, klöste, drog och slet i varandra. Kanelblomman satte sig i säkerhet på lagom avstånd. Det var rent otroligt, att två små araber kunde ställa till ett sånt himla liv. När Ahmed lyckats slita turbanen av sin motståndare gav denne upp, och när han lugnat sig något ledde han ned oss till "Karnak", som feluccan hette, för

ännu en dags segling.

Jag kunde inte, i denna tystnad som omgav oss, där vi satt under solseglet och såg Nilens stränder passera revy, låta bli att tänka på de gamla egyptierna, som byggt tempel och pyramider som monument över sin storhet, och gravkammare där de försett sig med allt de ansåg vara nödvändigt för livet efter detta. De stora pyramiderna och Sfinxen i Giza byggdes under den Fjärde Dynastin, 2994–2345 f Kr och under nästa Dynasti, den femte, kände man till att "man satt på grund om fartygets djupgående var större än vattendjupet."

Drottning Hatshepsut har efterlämnat en imponerande tempelbyggnad. Från hennes tid under den Artonde Dynastin, 1557–1320 f Kr, härstammar också en bild av den tidigast avbildade lotsen Knemhotep, där han står i fören på drottning Hatshepsuts flaggskepp och håller en lång stång i handen för att därmed mäta vattendjupet. Sannerligen var våra förfäder på Nargö, som i sina små båtar gick ut för att lotsa in främmande fartyg till Revals hamn medlemmar av en yrkeskår med gamla anor!!

Inget tycks vara nytt under solen! De gamla egyptierna fick inte vila i fred i sina gravar, hur väl de än försökt gömma dem. De har släpats iväg och finns nu för allmänhetens beskådande i museerna runt om i världen. Inte heller våra förfäders gravar på Nargö kyrkogård har undgått att bli skändade, trots att man där knappast har kunnat räkna med att finna några andra skatter än kanske lite tandguld...

Men åter till fiskebåtarna på Nar-

gö! Runt sekelskiftet började man att i stället för råseglen använda snedsegel. De påminde om gaffelseglen som man ser på skutor av alla slag, men skillnaden var den, att rån inte hade någon gaffel som höll in den mot masten. Seglets överdel hade fått en mycket snedare form, vilket kom rån att peka snett uppåt, och fallet var inte längre fäst mitt på rån, utan närmare masten så, att endast en flik av seglet och råns spets stack fram på mastens framsida, medan resten av seglet stod helt akter om masten. När seglet revades blev rån alltmer uppåtriktad, tills den med tre rev i seglet stod parallellt med masten, som en förlängning av denna. Snedseglet var lätt att handha och båtarnas seglingsegenskaper förbättrades betydligt, framför allt på kryss.

Under tiden före första världskriget använde man sig av två typer av båtar, bägge försedda med snedsegel och klyvare. Den större av dem, som mest användes för färder till stan, var plattgattad, dvs den hade akterspegel och två master. Den kunde vid behov föra toppsegel på bägge masterna. Det märkliga hos den båten var storseglets bom, som var kortare än seglets underkant och således inte nådde ända fram till masten. Den enda förklaringen till ett sådant arrangemang tycks vara, att masterna stod så nära varandra att bommen vid stagvändning inte fick plats att svänga över till andra sidan. Med en kortare bom var detta möjligt så snart man låtit på skotet. Det kanske hade varit mer ändamålsenligt att ha bommen fäst vid masten, men de gamla nargöborna hade säkert sina fullgoda skäl till att ha det på det ovan beskrivna sättet. Båten kom emellertid inte att överleva första världskriget.

Det gjorde dock den mindre, enmastade typen, som med tiden hade utvecklats till den verkliga arbetshästen. Den var byggd med sex smalare bord, vilket gav den en något smidigare form. Att man övergått till sex bräder från tidigare fyra i en båt av samma storlek berodde på att man kunde såga bräder av stockarna, varigenom de blev tunnare och mer lättarbetade än de tidigare bräderna som man fått fram genom att klyva och bila stockarna. Det mest karakteristiska draget för den båttypen var dock dess "underbett". Förstävsnsvängde nämligen i sin nedre del framåt som en början till de stora bulorna i stäven på nutida handelsfartyg.

Vad kunde ha gett impulsen till en sådan utveckling? Svaret finner vi i de rådande hamnförhållandena på Nargö – eller rättare sagt, avsaknaden av sådana. De flacka stränderna var

till denna grad oskyddade, att man dagligen var tvungen att dra upp båtarna på land, vilket innebar en begränsning, när det gällde båtarnas storlek. Fisket bedrevs på öppna havet runt ön, och man var därför angelägen om att ha så stora och sjö-

gav rorkulten i aktern och styrde i skydd av kapellet medelst linor som genom block akterut gick till rorkulten. När man så hade kommit underfund med hur skönt det var att slippa den värsta blåsten och stänket, var steget inte långt till att bygga en ruff

Segling på Nilen

FOTO:
KERSTIN SCHMIDT

säkra båtar som möjligt. Men de fick inte bli större än att man med hjälp av ett primitivt gångspel 'vinnan' kunde dra upp en fullastad båt på 'låndoramin' (en enkel slip av tvärställda slador). Var kölen för hög, lutade sig båten kraftigt vid uppdragningen, varvid kölen kunde brytas loss. Samtidigt var man angelägen om att ha en så pass stor köl som möjligt, varför man strävade efter att göra den utdragen i längdriktningen. Detta medförde, att förstävsnsvängde fick sin karakteristiska underläpp, samtidigt som kölens yta ökade med 10 – 15%.

I denna båttyp hade man under seklets första decennier installerat de första motorerna och dessa båtar var fortfarande i bruk under 20-talet.

Så snart man kommit till klarhet om motorns överlägsenhet som drivkraft började man bygga motorbåtar. Dessa behövde inte längre vara så bäriga för att inte segla omkull, och fick följaktligen en smärre och något högre utformning. Framför allt fick båtens akter ett helt nytt utseende, så att man kunde placera propellern på ett rationellt sätt. Köl och propeller skyddades av en järnskena som också fick bli nedre fäste för de nya, permanenta rodren av tjock järnplåt som ersatte de gamla, löstagbara rodren av trä.

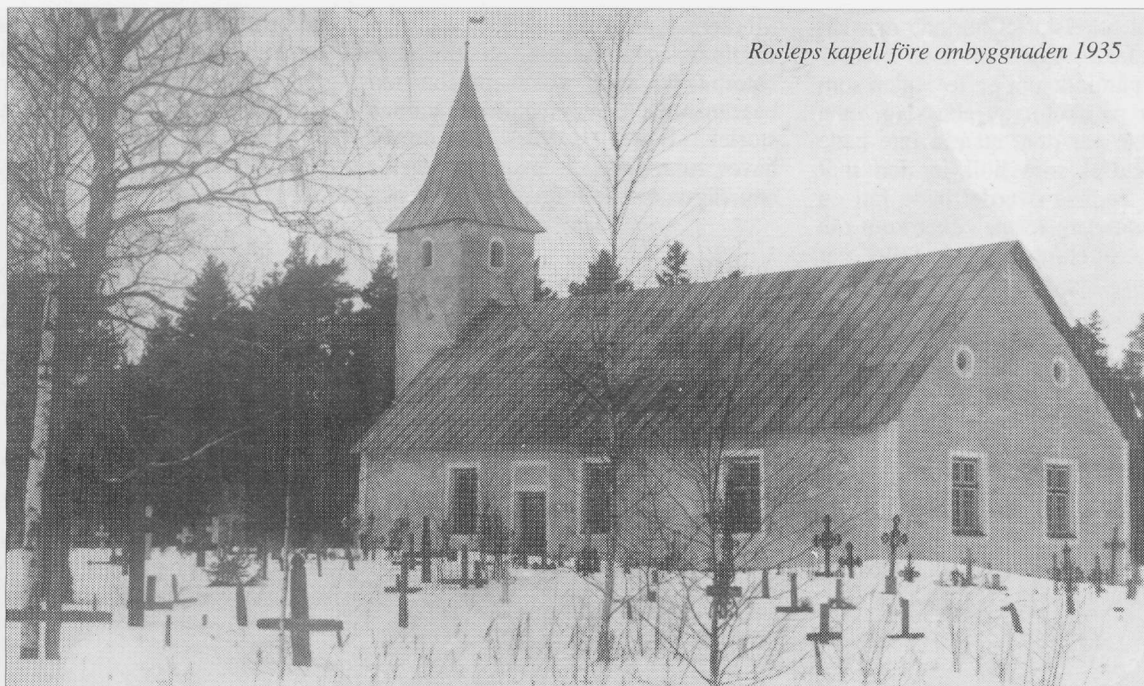
Motorn placerades alltid i båtens främre del, vilket gjorde, att en nedlastad båt blev mer sjövärdig än om det hade varit fören som hade tyngts ned av lasten. Så kom någon på idén att spänna ett enkelt segeldukskapell över en stång som hölls uppe av ett stöd mot relingen. Båstyraren över-

över motorn och båtens främre del. För att minska vindmotståndet, gjordes ruffarna i början mycket låga. Styrinorna ersattes av en fast ratt i ruffen, och denna försågs med dörrar och taklucka och så var förändringen fullbordad. Jag har med min fars skisser till Dr. Tiberger som underlag för Sjöfartsmuseet i Tallinn gjort en teckning av de på Nargö förekommande båttyperna.

Motorerna var som regel 5–7 hkr Wikström, eller 6–8 hkr Olympia, båda fotogendrivna och av finskt fabrikat. De gav båtarna en fart av 6–7 knop. Det var i sådana båtar, som de flesta nargöborna under kriget flydde till Finland och Sverige. För fisktransporterna till stan användes något större båtar av varierande utseende.

Min egen flyktbåt byggdes i hemlighet på ett båtvarv i Reval. Den drevs av en 4 hkr 2-taktsmotor av märket "SOLO" som vi fått genom en hjälpsändning från Svenska Röda Korset. För att visa min tacksamhet skänkte jag, efter att ha slutat på Konstakademien i Frankrike, och då jag efter en ettårig målarresa till Sydafrika kommit på grön kvist, en oljemålning till Svenska Röda Korsets lotteri. De som vann tavlan, blev emellertid inte alls glada. Min tavla utgjorde nämligen förstapriset, medan de, som vann andra pris, fick en SAAB personbil. Det är otacksamt att skänka tavlor till lotterier, men hur det nu är, så lär man sig tydligen aldrig...

(forts. i nästa nr.)

Rosleps kapell före ombyggnaden 1935

Elmar Nyman

"PROJEKT ROSLEPS KYRKOÅRD" *en lyckad satsning*

Tre år har gått sedan ett 40-tal rickulbor bosatta i Sverige midsommarhelgen 1989 samlades till en kort minnesstund vid kapellruinen på Rosleps kyrkogård. Detta vårt första besök i hembygden efter nästan 50 års bortovaro var omtumlande. Att se vår helgedoms totala förfall och kyrkogårdens förbuskning rörde ytterligare upp känslorna. Det stod klart för de närvarande att en restaurering av kapellruinen och kyrkogården var nödvändig och brådskande. "Projekt Rosleps kyrkogård" kom till.

Entusiaster såväl bland rickulbor i Sverige som bland våra många vänner i Estland har under de följande åren utfört ett storartat renoverings- och kartläggningsarbete inom ramen för projektet.

Midsommaren 1990 kunde vi konstatera att kapellruinen genom olika förstärkningsarbeten, utförda av byggnadsföretaget HARJU KEK, blivit så pass stabil att den räddats åtminstone tills vidare. (Sannolikt blir det så småningom nödvändigt att förstärka murarna – något som kräver ytterligare resurser.) Vi fick 1990 också vara med om att inviga ett litet minneskapell intill kapellruinen liksom bygdeskalden Mats Ekmans

minnessten.

Midsommandagen i år (enligt Estlands kalender den 24 juni) samlades vi på nytt på Rosleps kyrkogård – för att inviga en klockstapel och ett minnesmärke över rickulbor som mobiliserats eller deporterats och ej återvänt.

Den vackra klockstapeln står nära den plats där det gamla klocktornet en gång stod. Den har konstruerats av Ingvald Dyrberg och uppförts av bröderna Henn och Igar Klippberg från Roslep, nu bosatta i Hapsal. Kyrkklockan har tillverkats av Bergholtz' Klockgjuteri AB i Sigtuna och bär inskriptionen: GUD TILL ÄRA. FÄDREN TILL MINNE. Rickulbor i försakingringen lät år 1991 gjuta denna klocka.

Invigningsceremonin förrättades av kyrkoherden i Lääne-Nigula och Nuckö församlingar Leevi Reinaru och Henn Klippbergs tre döttrar Kristi, Kati och Ruth sjöng för oss. Klockstapelns konstruktör förrättade den första ringningen.

Under klockans klang avtågade de församlade till södra sidan av kapellruinen där minnesmärket över de sakenade finns. Minnesmärkets konstruk-

tör och färdigställare är bildhuggaren Tönis Jõelett, som också utformat minnesstenen över "Ätsve Mats".

Vid invigningen av minnesmärket erinrade jag bl.a. om natten mellan den 13 och 14 juni 1941, då ca 10000 människor i Estland, bland dem familjen Fagerlund i Bergsby, Rickul, släpades i väg till närmaste järnvägsstation för att i kreaturs- och gods-vagnar under vidriga förhållanden fraktas österut. Jag framhöll att även de tre mobilisationerna sommaren 1941 ur folkrättslig synpunkt är att betrakta som deportationer.

Merparten av de mobiliserade rickulborna lyckades rädda sina liv genom att fly till skogarna eller gömma sig på annat sätt. Några kunde efter att ha inställt sig vid de militära samlingspunkterna på grund av krigsutvecklingen återvända hem. Men det var ändå 71 av bygdens söner som inte fick någon chans att undgå enrolering i det ryska krigsmaskineriet. Hunger, köld, sjukdomar – framförallt tyfus och skörbjugg – och de omänskliga strapatserna reducerade snabbt antalet mobiliserade. De som överlevde hamnade på fronterna i väster där nya offer skördades. Endast 11 återvände. Namnen på de

saknade 60 rickulmännen finns inristade på minnestavlorna.

Edvin Lagman tolkar i en nyskriven dikt, som upplästes under invigningsakten, stämningen hos vårt folk under den ödesdigra sommaren 1941:

De kom om natten

*De kom om natten
sända utav nattens furste.
Den store på sin tron
han drog i tusen trådar
och mörkrets härar
vällde ut kring jorden.*

*Det var i skräckens tid.
De kom om natten,
de kom på morgonen och dagen,
de smög omkring var än du gick.
Och mänskobarn och folk
slöks ständigt upp, försvann och dog.*

*Men skräcken levde själv sitt liv.
Och bakom höga murar
satt fursten trängd och ruvande,
och blixten slog
och furstens välde
försvann i damm och grus.*

*Det nya släktet reser sig
ur skräckens vända.
Det känner, luften är
så mycket lättare att andas.
Och minnet av de döda
är sorg som stillnar av till vemod.*

Blommor lades ner vid minnesmärket av Inga Heyman och Margot Luukas

(f. Granberg), båda döttrar till år 1941 mobiliserade och saknade. Vi sjöng under rörelse "Slumrande toner" och ceremonin avslutades av pastor Reinaru med bön och välsignelse av minnesvården.

De närvarande inbjöds härefter att delta i en friluftsgudstjänst som hölls inne i kapellruinen. Midsommardagen i Estland är också "Kyrkogårdens dag" (Surnuaia püha). Säkert var det fler än jag som hade svårt att under denna

gudstjänst koncentrera sig på dagens estniska predikotext. Visionen av kapellet som det var en gång – vitrappat, skönt enkelt mellan björkar och tallar, fyllt av bygdens folk, tog överhanden. Vi återupplevde i andanom orgelbrus och församlingssång – kvinnornas gälla sopraner och männens skrovliga basar.

Den minnesrika midsommardagen 1992 avslutades med kyrkkaffe, dukat i kapellruinen.

Tre års intensivt arbete har fört "Projekt Rosleps kyrkogård" till ett lyckligt slut. Kvar återstår endast eventuella förstärkningsarbeten och andra smärre kompletteringar. Det som för några år sedan var ett djungelliknande inhägnat område, har fått karaktären av en vårdad park. Genom utglesning av stora träd, bortröjande av buskage, samlandet av icke identifierbara, omkullvräta kors i en provisorisk minneslund har kyrkogården fått tillbaka sin värdighet. Också murens portar har restaurerats och öppnar sig i tre väderstreck mot

besökaren.

Kapellruinen erinrar om en mycket ond tid i Estlands historia. Det vore fel att kalla den för en ödekyrka. Den är snarare en "friluftskyrka", en kyrksal utan fönster, dörrar och golv och med ett tak som täcker en del av byggnaden. Minneskapellet – numera pyntat också invändigt och försett med elektrisk ström och värmeelement – och nu den nya klockstapeln gör att befolkningen i Rickul kan fira kyrkliga högtider under alla tider på året.

Arbetet med att kartlägga gravbeståndet, att identifiera och registrera gravar har varit omfattande och mödosamt. Undersökningarna har bl.a. lett till att de många gravar som kunnat identifieras blivit föremål för vård och gett nytt stoff till släktkrönikor.

Allt detta arbete hade givetvis inte kommit till utförande utan **ekonomiska resurser och entusiastiska fält-**

T.h: Med klämtslag från den nya klockan avslutades invigningsceremonin av klockstapeln. "Premiärringare" var Ingvald Dyrberg – klockstapelns konstruktör.

FOTO: STURE KOINBERG

Ovan: 1990 byggdes det gamla bårhuset om till ett minneskapell. Detta har numera försetts med elektriskt ljus och värmeelement och kan användas under alla årstider.

FOTO: INGVALD DYRBERG

arbetare. Rickulbor i "exil" har lämnat generösa bidrag. Det insamlade beloppet uppgår till ca 150 000 kronor. I den s.k. Rickulgruppen har riktlinjerna för olika aktioner dragits upp och beslut fattats om dispositionen av de ekonomiska resurserna.

Mångas arbete måste värderas högt, men den tyngsta bördan har burits av Rickulgruppens ordförande Ingvald Dyrberg. Han har med liv och själ gått in för projektet och varit både idégivare och verkställare. Jag tänker särskilt på kartläggningen av gravbeståndet och restaureringen av kyrkogården. Tillsammans med Hjalmar Stenberg har han slitit hårt på kyrkogården. Vi som följt Ingvalds självupppoffrande arbete med projektet och nu kan glädja oss åt ett lyckat fullbordande har anledning att känna stor respekt och tacksamhet för vad han utträttat.

Några allmänna reflexioner med anledning av det nu sagda:

Det kartläggnings- och restaureringsarbete som slutförts på Rosleps

kyrkogård (och tidigare utförts på Ormsö kyrkogård) bör kunna inspirera medlemmar från andra församlingar och orter till liknande aktiviteter. Nuckö "gamla" griftgård och S:t Mikaelsförsamlingens begravningsplats i Rahumäe (Fridhof) utanför Reval utgör till exempel lämpliga undersökningsobjekt.

Men den kanske angelägnaste och samtidigt svåraste uppgiften blir nog att identifiera och registrera gravar på våra ödekyrkogårdar – på Odensholm, Stora Rågö, Lilla Rågö och Nargö. Här föreligger två försvarande omständigheter: gravskändare har rumsterat om så att visuella minnesbilder från tiden före utvandringen blir svåra att återkalla. (Hur de kunnat få för sig att något värdefullt gravgods fanns att hämta i de fattiga öbornas gravar är gåtfullt.) Och för det andra har vi alltså inte fritt tillträde till dessa öar.

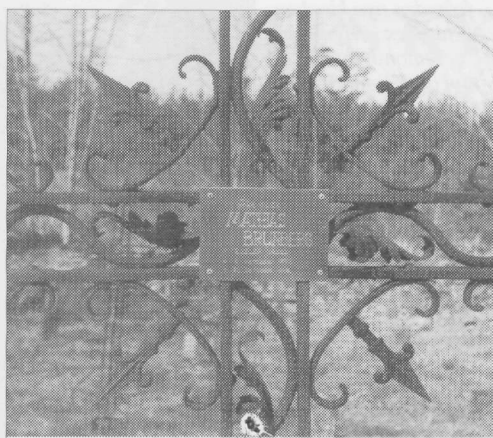
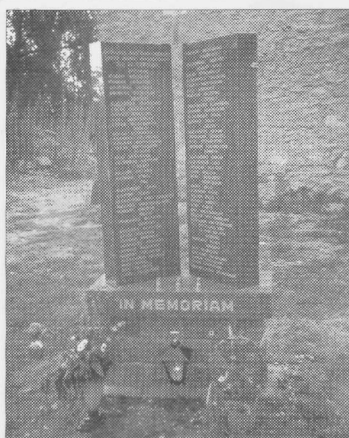
Våra ambitioner behöver emellertid inte stanna vid nödvändiga restaureringar och preliminära identifieringar

av gravbeståndet. Kyrkogårdarna erbjuder en mångskiftande materia för forskare av skilda discipliner – historiker, konsthistoriker, kulturgeografer etc. Betrakta t.ex. de många vackra järnkorsen på den gamla delen av Rosleps kyrkogård! På avstånd ser korsen likadana ut, men på nära håll noterar vi en mängd särskiljande detaljer. Olikheter i ornamentik, material, storlek m.m. kan återspegla trender i tidernas moden, men de kan också vara exempel på en design skapad av smeden-tillverkaren. Järnkorsen liksom olika typer av sten- och träkors vittnar om stor yrkesskicklighet hos de lokala hantverkarna.

Vad kan historiker och filologer utläsa av inskrifterna på korsen? Vad säger landskapsarkitekter och kulturgeografer om gravskicket och valet av begravningsplatser och deras utformning? Vilken roll spelade eventuell lagstiftning på området?

Moderna mätinstrument kan säkert ge oss besked om när en gravgård anlades men också ge upplysningar om tidigare kyrkobyggnader. Kan t.ex. Rosleps gamla kapell från 1600-talet – det som via Sutlep där det stod i närmare 150 – år nu i upprustat skick hamnat i friluftsmuseet Rocca al Mare utanför Reval – ha föregåtts av ett äldre kapell? Hur kommer det sig att t.ex. Runö och Rågöarna har s.k. tak-kors, medan sådana saknas på Nuckö och i Rickul? Frågorna kan mångfaldigas men problemformuleringen får vi överlåta åt fackmän.

Min förhoppning är att de estlandssvenska kyrkogårdarna skall tas med i ett allmänt estniskt-svenskt inventerings- och forskningsprogram, där forskare och lekmän från Estland och Sverige samarbetar i syfte att berika vårt vetande om estlandssvenskarnas förflutna. **Kyrkogårdshistoria** är en viktig del av vår folkkultur och vår allmänna historia.

Ovan t.v.: Minnesmärket över rickulbor som mobiliserats eller deporterats sommaren 1941 och ej återvänt är placerat på södra sidan av kapellruinen. Konstruktör och färdigställare är bildhuggaren Tõnis Jõelett. FOTO: INGRID DYRBERG

Ovan t.h.: På Rosleps kyrkogård finns exempel på olika typer av sten- och järnkors, som vittnar om stor yrkesskicklighet hos de lokala hantverkarna. Här en detaljstudie av Mathias Brunbergs kors. FOTO: INGVALD DYRBERG

Fråm somastgal rajsa te Rikolvele

Vålde kitole

Får svalor sot opa hoar sinan telefonstrå e Bäsbe å platra määrarar om hajt somarn som gjord än dor var allta lite härkrankar å fluar te fåand. Majngång satt ara tel te le.

- Håla ä e som dö såss flitrar ått, fråa ara svalo småt sört.
- He kitar vålde unde fota tå hissa somartiske språk nokas-vänsk e telefon.

Stora amaftehajt

He var än fråm ta varmast doa. Ja hålt just tel te seke me e skoggan bakom "skolus basta" tå ja herd eitt håhle hundaskällas. Snart so ja huss än storan gråan hunn jaga ajn lih-la svartbrokata katt opa storvegen – boa kom småt hlånkand baketårtnat.

Värre tårk än e Einbe

E traftn fråm Rikol hove so ja än svarm täklinger lige skinnflator opa live e eitt åtårka konsticke å tä hakka ått noa. Gode setan, sa ja färe me sålvor,ä sja tårka jår än värre än a var han somarn tå kone e Einbe var så stakat än täklinge mot lägjas opa knena te nås ått e.

(Einbiggja ha grall sålvor jutta om hån tårka färe Äistorbe Irjas Viktor å tå få ve felar tro än e ä sant. He står te läsand om hån sake e Kustbons jölnombra tusan nihundra fämteeitt.)

E.N.

Ärkebiskop Pajula och komminister Barck lämnar altaret vid gudstjänstens slut.
FOTO: EVA LORENTZ

Runö nya kyrkas 80-årsjubiléum 19/7 1992

Runö bjöd på ett strålande sommarväder under jubiléumsdagarna. Kyrkan hade dessutom smyckats med blomsterkransar och strandbuketter samt långa vackra ekgirlanger. Vår kyrka var således rikt dekorerad på sin födelsedag.

Vi som fick njuta av vår helgedom var ett stort antal personer. Vi var uppåt 200 st. varav vi svenskar var ett 20-tal bestående av alla åldersgrupper med olika anknytning till vår gamla ö. Dessutom var ett stort antal personer ditresta från Runös vänort Geta på Åland. Naturligtvis deltog även ett stort antal av den nuvarande befolkningen på ön.

Flera stämmingsfulla musikgudstjänster hölls i nya kyrkan. En mycket vacker midnattskonsert hölls dessutom i den gamla kyrkan som då var rikt utsmyckad med levande ljus samt blommor.

Den stora högtiden under dessa dagar var emellertid gudstjänsten i nya kyrkan. Akten leddes av Estlands

ärkebiskop Kuno Pajula med assistens av Kuressaares kyrkoherde Jaan Tammsalu, Runös egen Jüri Reintam samt vår egen svenska präst komminister Carl-Bertil Barck – en härlig människa som hela tiden var en av oss andra "gamla runöbor".

Delar av ärkebiskopens predikan tolkades av Thomas Lorentz. Budskapet kretsade runt frihet bland folken som exempelvis att vi nu åter kan besöka vår gamla helgedom efter nästan 50 år med förbud. Den välbesökta nattvardsgången förrättades av ärkebiskopen samt vår egen svenska präst. Thomas svarade också för gudstjänstens program där alla psalmtexter förekom på både estniska och svenska.

Efter gudstjänsten överlämnades vissa gåvor till kyrkan. Deltagarna från Geta församling på Åland överlämnade bl.a. ljusstakar till kyrkan. Thomas Lorentz med hustru Brigitta samt dottrarna Eva och Lena skänkte 100.000:- för att bilda en fond vars

avkastning skall tillfalla kyrkan. – En magnifik handling som i hög grad kommer att medföra att Runö kyrka nu kanske kommer att kunna bli sin egen och därför minska sitt beroende av moderförsamlingen i Kuressaare.

Intressant med den här resan var dessutom deltagarnas sätt att ta sig till Runö. Den nyvunna friheten för Estland medförde nämligen att det var möjligt att resa till Runö som till vilken annan plats som helst. Några kom med chartrad båt från Åland, några flög med helikopter från Kuressaare, några följde med ordinarie passbåt till ön. Min hustru och jag förlade vår semestersegling på ett sådant sätt att vi ankrade upp på

Utanför gamla kyrkan. Fr.v. Lisa Sergo, Eva Lorentz och Olle Österman

FOTO: ANNA-GRETA TER BORCH

Runö utanför Limo respektive Kuns, beroende på vindförhållandena.

Väl hemma i Sverige ser jag tillbaka på dessa underbara dagar på Runö. Vi var en homogen samling som hade roligt tillsammans och upplevde en härlig gemenskap. Jag tänker då bl.a. på lördagskvällen när vi satt i "Presens" på glasverandan runt ett bord med öl och läsk. Lisa Sergo ledde sin egen sång "Minns tu vonn prehte Run" – vilken upplevelse!

Den enda smolken i bägaren som jag kunde konstatera under dessa dagar var att delar av Runös nuvarande befolkning inte längre visar samma öppenhet som tidigare mot oss gamla runöbor. –Hoppas att även det kan lösas.

Tack alla medresenärer för dessa fina dagar på Runö och i synnerhet Thomas Lorentz för alla fina initiativ.

Olle Österman

Ytterligare foton från kyrkojubiléet finns på sista sidan!

MEDBORGARSKAP OCH NATIONALITET i Estland

I "Eesti Päevaleht"-EPL, som utkommer i Stockholm på estniska, har fil.kand. Sven Alur Reinans, f. 1932, bördig från Läänemaa i Estland (länet Wiek) den 15 juli i år utförligt och sakkunnigt behandlat frågan om medborgarskap och nationalitet i Estland. Artikeln är skriven på svenska.

Reinans är vice ordförande i Estniska Representationen i Sverige och ordförande i Estniska Kultursamfundet i Sverige, tidningsman, m.m.

SVEN ALUR REINANS

Då medborgarskapsfrågan, etc., även berör oss estlandssvenskar, publicerar KUSTBON med artikelförfattarens benägna tillstånd dess innehåll.

Hugo Mickelin

I folkomröstningen i Estland den 28 juni om den nya konstitutionen deltog endast medborgare i Republiken Estland. Ungefär en tredjedel av den nuvarande befolkningen i Estland är inte medborgare i landet. Att i Estland bosatta utlänningar inte hade rösträtt i folkomröstningen om konstitutionen, och inte kommer att ha rösträtt i valet till det nya parlamentet i höst, har i svenska massmedia, bl.a. i EKO-redaktionens sändningar i Sveriges Radio, utmålats som diskriminering av den ryska befolkningen i Estland.

År 1939 hade Estland en befolkning på ca 1,1 miljoner, varav 82 procent var ester. Under kriget förlorade Estland ungefär 25 procent av sin befolkning. Förlusterna drabbade särskilt minoritetsbefolkningarna i Est-

land; tyskarna och svenskarna utvandrade/flydde till Tyskland resp Sverige, judarna flydde till Sovjet eller mördades, liksom zigenarna. En stor del av den ryska minoriteten bodde i de gränstrakter som överfördes till Ryssland 1944. I januari år 1945 var ungefär 97 procent av befolkningen i Estland ester. Denna andel sjönk sedan hastigt genom en omfattande invandring från Ryssland. I de flesta fall var flyttningen frivillig. Man erbjöd helt enkelt ryssar som ville flytta till de ockuperade baltiska staterna mycket goda villkor. Avsikten var att säkra de nya erövringsarna och på sikt förryska dessa länder.

År 1989 var 61,4 procent av befolkningen i Estland ester. Under början av 1980-talet flyttade varje år (netto) ca 10 tusen icke-ester till Estland. Det var lätt att räkna ut att med en sådan invandring skulle esterna bli en minoritet i sitt eget land någon gång i början av tjugohundraåret.

Motstånd mot förryskningen

Den estniska nationen upplevdes som hotad och det hotet drev fram en utveckling där en från början kulturell kamp blev alltmer politiserad. Från 1988 kan man följa två olika linjer i denna kamp. Dels en rörelse som anser att endast ett helt självständigt Estland, ett återupprättande av Republiken Estland som den existerade mellan 1920 och 1939, kunde säkra nationens fortbestånd. Dels en annan linje som vill säkra den nationella framtiden genom att ge Estland en större självständighet inom Sovjet. Under 1989 drevs i Estland en kampanj för att alla medborgare i Republiken Estland – dvs de som var medborgare vid ockupationen 1940 och deras barn och barnbarn – skulle registrera sig och välja ett representantskap som kunde tala på de estniska medborgarnas vägnar, i motsats till Högsta sovjet som ju valdes av alla som bodde i Estland, även de invandrare som inte hade estniskt medborgarskap. När de estniska medborgarna valde sitt organ – Estlands Kongress – i februari 1990 hade mer än 800 000 personer (I Estland bor 950 000 ester) registrerat sig, trots att den sovjetiska ockupationen ännu var obruten.

Inför en sådan folkopinion vek sig även Folkfronten som länge hade drivit tesen om en utveckling inom den sovjetiska ramen. I februari-mars 1990 deklarerade både Estlands kongress och det nyvalda Högsta sovjet att den sovjetiska ockupationen 1940 var olaglig, att Republiken Estland existerade *de jure* och att man avsåg att återupprätta den. Högsta sovjet i Estland förklarade landet vara i en övergångsperiod som efter förhandlingar med Sovjet skulle sluta med självständighet. Man valde alltså en mjukare linje än Litauen som på en gång förklarade sig vara självständigt.

Den misslyckade augustikuppen i Moskva 1991 gav esterna en möjlighet att förverkliga sina drömmar. Under kuppen kom Högsta Rådet (= Högsta sovjet, på estniska "ülemnõukogu", från 1990 brukar man i Estland använda översättningen Högsta rådet) och Estlands kongress överens om att utarbeta en ny konstitution för Estland. Förslaget skulle underställas en folkomröstning. Det blev ännu viktigare att bestämma vilka som hade rösträtt och vilka som var medborgare.

Den kommitté Högsta rådet hade tillsatt för ändamålet hade mycket svårt att komma fram till ett förslag. Striden gällde i vad mån och på vilka villkor invandrarna i Estland skulle få

estniskt medborgarskap. I oktober 1991 beslöt Högsta rådet att 1938 års medborgarskapslag skulle tillämpas. Först i februari 1992, efter det att regeringen Savisaar hade fallit, klarade man av att anta en lag om hur detta skulle gå till.

Gällande regler

Enligt den estniska lagstiftningen är de personer estniska medborgare som hade landets medborgarskap den 17 juni 1940 eller vars far (farfar) då var estnisk medborgare. I vissa fall kan man ärva medborgarskap även efter modern, men detta gäller inte generellt. Även utländska kvinnor som har gift sig med en estnisk man före den 26 februari i år är estniska medborgare. I princip tillåter den estniska lagstiftningen inte dubbelt medborgarskap, men i vissa fall accepteras att en person som är estnisk medborgare även har ett annat medborgarskap. Detta gäller bl.a. personer som under den sovjetiska ockupationen har förvärvat ett annat medborgarskap. De flesta i Sverige bosatta ester är därför i dag både svenska och estniska medborgare.

För att få estniskt medborgarskap genom naturalisation krävs enligt 1938 års lag att man har varit bosatt i Estland i minst två år innan ansökan inges och naturalisationen får inte ske förrän ett år har gått från det ansökan ingavs. Det krävs alltså sammanlagt tre års vistelse i Estland, vilket är en mycket kort tid i jämförelse med de krav som ställs i andra länder. I Sverige krävs numera 5 års vistelse, i Tyskland är kravet 10 år, i Schweiz 12 år. Dessutom måste den som vill bli estnisk medborgare kunna estniska. Kravet har nyligen fastställts till att man måste kunna 1500 ord, vilket är ett lågt krav. Man har bestämt att vistelsetiden i Estland kan räknas från den 30 mars 1990 då dåvarande Högsta sovjet förklarade landet självständigt. Från den 30 mars i år kunde således ansökningar om naturalisation inges. Fram till den 5 juni hade ca 6000 personer ansökt om naturalisation.

Medborgarskap och etnisk grupp

I svenska massmedia utgår man ofta ifrån att estniskt medborgarskap på något sätt skulle vara samma sak som att vara etnisk est. Så är givetvis inte fallet. Medborgarskap och nationalitet (i Estland säger man nationalitet och menar alltid etnisk grupp, aldrig medborgarskap) är inte samma sak. En del i Estland bosatta icke-ester är estniska medborgare och alla i Estland boende ester är inte estniska

medborgare, men man vet inte hur stora grupperna är. I en sociologisk undersökning kom man fram till att ca 20 procent av alla icke-ester i Estland är estniska medborgare, vilket låter mycket högt, men är inte helt orimligt. Detta skulle motsvara 120 000 personer. Kanske är ca 100 000 av de 600 000 icke-esterna estniska medborgare och har således även rösträtt i parlamentsval. De etniska ester i Estland som inte är estniska medborgare är i huvudsak ättlingar till ester som under förra seklet har utvandrat till Ryssland och som har flyttat tillbaka till Estland under ockupationen. Deras antal kan vara några tusen. De har enligt den estniska lagstiftningen rätt att få estniskt medborgarskap genom ett förenklat förfarande.

Rösträtt

I Estland bosatta utländska medborgare eller statslösa personer har enligt den nya konstitutionen rätt att rösta i lokala val, men inte i valet till Riigikogu, dvs parlamentet. Det är alltså samma regler som gäller som i Sverige. Parlamentsvalet, och valet av president, kommer att äga rum den 20 september i år. Ett förslag att ge rösträtt i valen i höst även åt de personer som ansökt om estniskt medborgarskap senast den 5 juni i år föll knappt i folkomröstningen.

Ryskt medborgarskap

Enligt den ryska medborgarskapslagen är alla inom Ryssland bosatta f.d. sovjetiska medborgare automatiskt ryska medborgare. När det gäller i utlandet boende f.d. sovjetiska medborgare har Ryssland infört ett nytt begrepp i lagstiftningen, man skiljer på "nära utlandet" och "längre bort varande utlandet". Till "nära utland" räknas de tidigare sovjet-republikerna som blivit självständiga samt Estland, Lettland och Litauen. I dessa länder bosatta f.d. sovjetiska medborgare har inte fått ryskt medborgarskap automatiskt. Övriga i utlandet bosatta f.d. sovjetiska medborgare räknas automatiskt som ryska medborgare. Detta innebär att i Estland bosatta invandrare med sovjetiskt medborgarskap enligt rysk uppfattning inte är ryska medborgare, utan måste ansöka om detta. Enligt vissa uppgifter hade ca 40 000 i Estland bosatta ryssar ansökt om ryskt medborgarskap i början av sommaren. Flertalet invandrare i Estland är således enligt rysk uppfattning statslösa. Estland vill inte acceptera detta, utan anser att dessa personer är ryska medborgare.

Ryssland har i olika internationella sammanhang, t.ex. i FN, gärna tagit

över Sovjetunionens position. I förhandlingarna med Estland har Ryssland däremot inte alls velat erkänna sig som Sovjetunionens arvtagare. Parternas ståndpunkter skiljer sig mycket starkt och hittills har man inte kommit någon vart med förhandlingarna. Estland anser sig vara samma stat som utropades 1918 och att Ryssland som Sovjetunionens arvtagare är bunden av de avtal som Estland och Sovjetunionen har ingått (det gäller framförallt freden i Tartu 1920). Ryssland å sin sida anser att både Ryssland självt och Estland är stater som bildades år 1991. Inga tidigare avtal gäller och alla f.d. sovjetiska medborgare som i augusti 1991 bodde i Estland har rätt att få estniskt (eller ryskt) medborgarskap efter anmälan om de så önskar. Ryssland har även framfört tanken att i Estland bosatta ryssar kunde vara medborgare i både Estland och Ryssland, vilket Estland har avvisat. F.n. är det svårt att se någon öppning i diskussionerna.

Diskriminering?

Att i Estland bosatta ryssar som saknar estniskt medborgarskap inte har rösträtt i parlamentsval har i svenska massmedia utmålats som diskriminering av den ryskspråkiga befolkningen i Estland. Från ryskt håll påstår man också att Estland skulle bryta mot mänskliga rättigheter i sammanhanget. Det finns inget land i Europa som ger rösträtt i parlamentsval till i landet bosatta utländska medborgare. Påståendet att Estland skulle bryta mot de mänskliga rättigheterna genom att göra likadant som alla andra länder i Europa faller på sin egen orimlighet.

Det diskriminerande enligt rysk uppfattning skulle således vara att inte alla sovjetiska invandrare i Estland automatiskt räknas som estniska medborgare. Att få ett lands medborgarskap är inte någon rättighet som en invandrare har, utan är alltid beroende av det mottagande landets lagstiftning. Ingen konvention om mänskliga rättigheter ger invandrare någon rätt till medborgarskap i invandringslandet.

Avgörande blir således hur man ser på de personer som har invandrat från Sovjet till Estland under ockupationen. Är de ockupationsmaktens kolonisatörer som har bosatt sig i landet i strid med gällande internationell rätt och därför borde utvisas? Det är fullt möjligt att med hjälp av internationella konventioner hävda en sådan ståndpunkt. Eller skall man anse att de f.d. sovjetiska medborgarna i Estland är invandrare med samma rättig-

Möte med en känd och okänd värld, RÅGÖARNA

Efter snart femtio år vandrar vi åter en stund på Rågöarna. Vi är fyra rågögubbar och en son av rågöbörd, samt några icke rågöbor, nio tillsammans. Till denna resa hade tillstånd utverkats av berörda myndigheter om att få besöka Lilla och Stora Rågö. Den 28 juni bar det i väg till destinationsorten Vintse i Vippal. En resa med förväntan blev till stor besvikelse ty på våra öar var ingenting sig likt, husen var borta detta var väntat, men rester av husmurar står resta som monument över en engång så levande bygd. Vår inkvartering och utgångspunkt blev Vintse (Nesi), här drogs riktlinjerna upp om vandringväg. Resan började från Vintses steniga strand, långgrund, lågvatten minst 70–80 centimeter under medelvattensnivån i havet, här kom en liten båt väl till pass, med vilken vi stakade eller rodde ut till en större fiskebåt. Med jollen på släp bar det i väg med kurs mot Gatnmunskotten under Åsbin (Åsa), S. Rågö. Vi strandade en båtlängd från den gamla stenbryggan. Under åren som gått har stora förändringar skett, gruset mellan sterna har vaskats bort av havet, isen har även medverkat till bryggans nuvarande kondition, men den gamla skeppsvindan står kvar från en svunnen tid, fortfarande i brukbart skick.

Fiskebåten har lämnat oss, möter oss vid sextiden under Storbin Lilla Rågö, vi är utlämnade åt vårt eget öde, äventyret på okända vägar har inletts, ingen av oss vet något om granater eller bomber som kan ligga gömda i det tjocka gräset, så spänningen stiger, försiktighet är att iaktta. På stranden växer vass, säv, åkerbärsbuskar, nyponbuskar samt högt gräs. Den aspskog som mötte oss, såg vi på långt håll från sjön, men att det har blivit så stor förändring på de femtio år som gått blev mer än en överraskning. Vi tog oss genom all vass och säv och kom fram till Åsbin, vi vandrade vidare genom Benesgårdn mot Bigidåken, högt gräs mötte oss över allt, kan inte beskrivas i ord måste ses eller upplevas på ort och ställe. Jag var nu hemma på min fädernejord, kände igen gårdarna som inte existerar längre, gårdarnas små

murrester mötte oss när vi nådde Benes- och Åsbentesgårdarna, via gårdarna kom vi fram till Bigigrindi och gick bort mot den väg ryssarna anlade 1940, men den var delvis skogsbeklädd och svår att forcera, så vi tog vägen genom Khålgåda ut över Bigidåken fram till Norrgatna i höjd med Bisegidbin. Framme i Norrgatmun tog vi en liten rast. Vi drack en klunk medhavt vatten, betraktade "månfärdsraketerna" på åkrarna som stod riktade mot skyn. Just den här dagen var solen något skymd av tunna slöjmoln, annars vet jag inte om vi hade klarat denna färd. Nu vände den anlagda vägen mot norr ut mot Håken, växtligheten på vägen blev glesare, det blev lättare att ta sig fram, oj oj vi har lång väg att vandra, innan vi når fram till bron som leder oss över till Lilla Rågö och dess gravgård som är målet för dagen. Vi lämnade "månfärdsraketerna" och kratrarna, bakom oss, de vittnar om ockupationsmaktens framfart och ingen vet vad som döljer sig i de gräsbevuxna åkrarna och ängarna. Vi gick mot Mackorgatna och ut mot Svidistigin och Ruda, då kom den första stora chocken: målet för bombfällningen har varit Stora Rågö, just bortom Bisegidbin och öster om Kurobacka fram till Bössmisierna och ner mot Viki, ett område på 15–20 hektar. Det är en bedrövlig syn som gör en både ledsen och rentav förbannad, detta fick bara inte vara sant; ett skrotlager av bomber som inte kan beskrivas i ord. Denna plats på vår ö kommer inte att bli brukbar under överskådlig tid, med sina blindgångare. Nu sprider skräcken sig inombords, vem vet om de inte kommer i dag och börjar bomba, men med försäkran av berörda myndigheter känns det ändå tryggt att vandra vidare, för oss finns ingen annan utväg. Vi fortsätter mot målet Lilla Rågö, bleka om nosen. Nu när vi lämnat detta farliga område och nått fram till Divik möttes vi av tallskog, enarna var borta, tidigare växte här en ensam tall inom Tallkoggja med några enar. Vår väg kantas nu av tallar, videsnår och annan buskvegetation. I Bössvadi, som var buskbevux-

en runt, hördes måsarnas skrån, några sjöfåglar flög runt skrämnda av oss. Den första stenbro ryssarna byggde var den mellan Lihlviki och Viki. Lihlviki har nu blivit till insjö med ett vattenstånd minst en meter över havsytan. Vi har nu varit på väg i 2–3 timmar och har minst en timma kvar till bron som leder oss till L. Rågö. Med Dahldödi och Buskskotten bakom oss kommer vi fram till Håkaenden och här slutar S. Rågö. Vi är framme på nästa kullerstensbro och har nu nått Grännina, Nappsgränstaina verkar ha ökat i mängd, ser ut att snart vara på torra land, havet bidrar till att stranden flyttas utåt och öarna blir större.

Efter 3–4 timars vandring kom vi äntligen fram till bron, som hade byggts och sprängts av ryssarna, den var nu åter renoverad för övergång.

Väl över bron tog vi en välbehövlig rast, åt våra medhavda smörgåsar, drack kaffe och vilade våra trötta värkande ben. Efter en kort rast drog vi vidare, två av våra vandrare stannade kvar och gick till Storbin där båten skulle möta oss vid sextiden, vi andra gick vidare. Vägen kantas av skog, men är lätt att vandra, det enda som besvärar oss just nu är myggen, som är blodtörstiga liksom ockupationsmakten som förstört vår hemö. Efter ett par kilometer kom vi nu fram till den första husgrunden på Lesma, ett hus som inte hann bli färdigt för inflyttning under vår tid. Framme i Lihlbin träffade vi på en potatiskällare som troligen tillhörde Labbjakas eller As. Bryggan var förfallen, men Kunengsstället var intakt med blommor och grönt. Färden gick nu ut mot gravgården, vi passerade Lihlbiböss och dess ruiner, som stolta står resta mot bakgrunden av Baltishsport som lyser i solen, några fartygsrörelser syntes inte till, det verkade som om frid rådde denna kväll. Nu skymtar Kapelltornet mellan träden som en stolt ruin. Väl framme kan vi bara konstatera, att gravarna var plundrade, många kors står kvar på sina gravar dock utan namnskyltar, vilka dom använt till fiskeredskap. Kvar finns skövlingen och det känns tungt och smärtsamt, en ohygglig gärning, ett brott mot de dödas vila som av våra

förfäder så ömt vårdat. Det är endast de kvinnliga gravarna som plundrats och skövlats, medan de manliga och barngravarna lämnats orörda. Det växer mycket syrener i gravgårdarna som täcker många gravar. En gravsten hittade vi en bit från gravgården, den tillhörde Knipelhern som dog på Rågö.

Klockan var snart sex på kvällen och vår vandring gick vidare mot Storbin där vi hoppades våra två vandrare väntade med båten. Den sista biten av vår vandring blev strapatsrik, tuvig, stenig. Att klara av en sträcka på i runt tal 20 kilometer eller mer på ungefär sju timmar var en prövning. Nya upptäckter gjordes den sista delen av vår vandring, nya byggnader i skogen ovanför Storbin som har tillkom-

Kors på kyrkogården, Lilla Rågö

mit på senare tid, det ryktas om att de tillhört flygledningscentralen. Längre mot norr skymtar Lesmafrun och hennes herres stenstoder inklämda i ett skogsbevuxet hörn av Lilla Rågö. Om dessa berättas många sägner. Vi vandrar på den väg som en gång var för kyrkbesökarna från Storbin. Vi är nu strax framme i Storbin, trötta men glada över det vi sett under vår vandring, minnen vi inte kan glömma.

Väl framme kom våra vänner fram ur vassen som var bortåt 2–2,5 meter hög och svår att forcera. I Storbin berättar våra två vandrare att de möttes av en elak hund och var tvungna gå en lång omväg för att nå stranden. På Lilla Rågö bor en litauer som kallar sig för någon sorts vakt och gör anspråk på Rågöarna. Enligt skvallret verkar han vara vrickad, han bor i Ristuvi, Storbin Lilla Rågö men har bastun på Kappa, en ö mellan Stora och Lilla Rågö. Ryssarna har kört två landstigningsfarkoster upp på torra land bland alla stenar, hur detta har kunnat ske förblir obegripligt liksom allting annat på Rågöarna. Här väntar fiskebåten ett par hundra meter från

land, det är långgrundt och lågvatten, så att vi var tvungna att vada långa sträckor för att nå ut till fiskebåten. Med jollen på släp var dagens vandring slut och vi färdas nu mot utgångspunkten Vintse (Nesi) och vår inkvartering. Trots värkande ljumskar och svullna fötter slutar ändå dagen väl, i en rodnande kvällsol, absolut den finaste afton jag mött i mina dagar.

Dagen därpå bar det iväg till Stora Rågö, en kortare resa, på samma sätt som i går med jollen på släp. Vi landsteg i Kvitstain, långgrundt stenigt igen, hela sydvästra sidan av Stora Rågö (Vessunnasida) är av naturen skapt stenig. Man bör vara född och uppvuxen mellan stenarna om man har tänkt gå i land med någon större fiskebåt, men än sviker inte minnet mig så jag kommer ihåg till och med namnen på stenarna, som var namnsatta av oss.

Först besökte vi Gravgården och Kapellruinen. Där inne växer det rönnar och buskar finns på murarna. Detta är vårt andra besök på gravgården, vi var här för ett år sedan med beviljat tillstånd av ryssen. Gravplundrarna har även här gått fram i stor stil, skövlats gravar, rivit ner kors och ställt till stor oreda. Murarna till

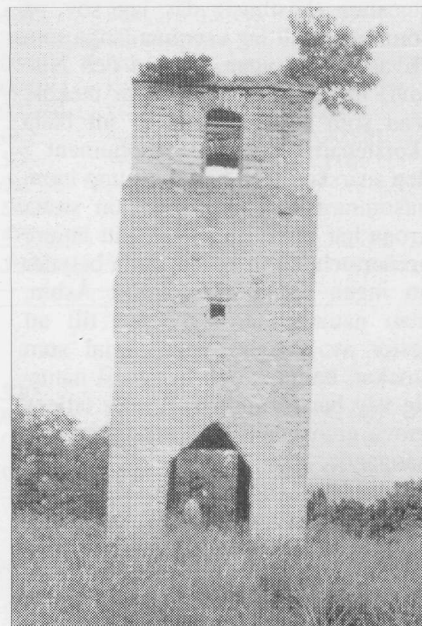

Skorsten på Nikosgården, Åsbin, Stora Rågö

kapellet är ganska välbehållna. Vår mening är att konservera dem och förse dem med kalkbruk och plåt. Att återställa Kapellet i brukbart skick förblir en dröm; kostnaderna blir allt för höga. Vårt sällskap idag har utökats med en dam. Vi går upp mot Storbin där vi påträffar den första ruinen efter Åustgalstuvigården, men gräset är ogästvänligt, strapatserna efter gårdagen känns i benen. Vi vandrar från gård till gård och berättar om vad vi minns just från den gården för varandra. Ruin efter ruin, mer

eller mindre förfallna murar och rester efter husgrunder blickar fram mellan träd och buskar. Det som skrämmer oss mest är brunnarna, visserligen torra men djupa och svåra att upptäcka. Vi vandrar från boplats till boplats, många minnen väcks till liv inom oss, men vad som förvånar oss är att något trävirke efter byggnader inte finns, förmodligen har Storbin brunnit. En av oss har haft sitt hem i Storbin som vi nu besöker på ort och ställe, här står järnsängarna kvar på den plats och i de hörn där huset stod, han minns mycket väl hur möblerna stod i rummen. Huset (stuvi) som var ganska nybyggd, kunde vi ändå inte finna några rester av. Kvarnfundamentet av trä som bar upp väderkvarnarna fanns kvar på några platser, så allt kan inte ha förmulnat. Av Åustgastvi skorsten, som var byggd på utsidan av huset, fanns endast en stenhög kvar, som minne av en tid som varit. Något som förvånar oss var att bygatna var så kort, ingen av oss kunde föreställa sig att husen verkligen stod så tätt intill varandra, mycket kan bero på den synvillan som uppstår av den rika växtligheten. Trappan till skolhuset fanns kvar, några träd som vi skolbarn planterade växte vidare. Nu går färden mot Bisegidbin, här avviker jag ensam mot Åsbin för att se hur mycket som återstår av vårt hem, jag ginar över Bigidåkern och går mot Storbacken. På vägen går jag förbi en stor krater samt ett åbåke till raket som blickar mot skyn, målad i silverfärg, gräset på åkrarna är tjockt och långt och mycket besvärligt att ta sig fram igenom, en sträcka på 800–900 meter tog mig trekvart. Framme på Storbacken skymtar jag tallen över asktopparna och några murrester efter ladu-

Kapellruinen på Lilla Rågö

Estlandssvenskarnas
traditionella
HÖSTFEST

äger i år rum
LÖRDAGEN DEN 7 NOVEMBER
KL 18.00

i Spårvägsrestaurangen Blåsut,
Enskede, Stockholm
(T-bana Blåsut, goda parkeringsmöjligheter)

Inträde 180 kronor inkluderar mat, öl/läsk, kaffe,
musikunderhållning och dans.

Blåsut har sedvanliga restaurangrättigheter.

För musiken svarar Sture Sundqvists duo

Eftersom antalet platser är begränsat måste förhandsanmälan göras

senast den 3 november
till SOV:s expedition, tel 08-32 48 78 eller per brev.

Anmälan är bindande, om inte återbud har lämnats
senast den 3 november.

Hjärtligt välkomna!

STYRELSEN FÖR SVENSKA ODLINGENS VÄNNER

**PREMIÄR FÖR
SVENSKBYSIDA
I KUSTBON**

Fr o m detta nummer av Kustbon inleds ett djupare samarbete mellan SOV och Föreningen Svenskbyborna. Svenskbyborna kommer att ha möjlighet att disponera en sida för information till och om föreningen.

Svenskbyborna har sedan en tid haft behov av bättre möjligheter att regelbundet nå ut till sina medlemmar. Att nå dem som inte är bosatta på Gotland har visat sig vara allt svårare genom åren. För att bättre kunna nå ut och då dessutom kunna knyta starkare band mellan estlandssvenskar och svenskbybor kommer man härmed att använda sig av Kustbon som nyhetsorgan. Föreningen Svenskbyborna hälsar med tacksamhet denna möjlighet som SOV och Kustbons redaktion härmed har öppnat.

gården. Vestergatna har blivit till en alléväg, efter stengårdarna växer askar som bildar häck ner till Åsbin, gatna däremot är full av åkerbärsbuskar.

Men på min ensamma vandring har jag nått fram till Kellerbackin och Åsbin och Leddi, vårt gamla övergångsställe i stengården. När man har kommit över detta då är jag framme på vår gård Nikosgådn barndoms-hemmet. Här är jag född, här har jag lekt med syskonen, här under väggen odlade far sin tobak, framför mig har jag ladugårdens ruiner samt de kalkstenshus (Visthusi) där jag sov på somrarna. Allt låg i samma länga som "livastuvi". Stugan, farstun och Nistuvi, farstun fungerade som utekök. Vad som förvånar mig är att båda skorstenarna står som monument i den snårskog som har vuxit upp inom husmurarna. Tallen med sin stolta krona har blivit mer yvig, fått längre grenar och större krona, detta betyder att ingen brand har förstört Åsbin, utan naturen har själv sett till att rester av övriga byggmaterial som stockar, halmtak och övrigt på naturlig väg har förmultnat. Under tallens grova grenar hade vi våra repngungor hängande, detta var en kär lekplats för oss barn, jag minns att när jag var i femårsåldern hade jag lyckats klättra upp i tallkronan och stod som en fågel och vinkade till mormor, som blev alldeles förskräckt. Visst känns

det vemodigt att stå bland ruinerna, att se den gamla rönnen, hæggen, äppelträden, åkerbärsbusken, askarna som skulle kunna berätta mycket om den tid som förrunnit. Med tunga steg vandrade jag ner efter logen och Rig-gjensruin mot bastun. En liten stenhög påminde om att här har något hus stått, källaren bakom bastun har rasat in, brunnen som är bortåt tre meter djup är alldeles snustorr.

Min vandring går nu mot Mikilsgådn, samma syn, ruin på ruin. Gick Mickils gatna upp till Åsbentes, vidare ner till Benes och fram till Brångås och Åskitt via Janesgådn upp till Irjes, vek av ut mot Missomes, här kunde jag beskåda den en gång så stolta skorstenen som var byggd utanför huset, d.v.s. fristående liksom vår egen skorsten, men Missomes skorsten stod intill en stor björk. Håhletgatna är översållad av buskvegetation och högt gräs. Jag återvände nu till Bigigrindi, tittade efter mina medvandrare men ingen syntes till så jag snitslade vägen jag vandrat med medhavt papper. Vägen jag gick var Janesgatna ner mot Epehlgåda och Epehlgatna, det är här som aspskogen tar över i Epehlgådn. Jag vandrade ut mot Kvenbackin, passerade Kellerbackin, Mickils kvenstalli samt Åskitt, och Janes, Benes och Brångås. en ensam fot till en kvarn stod som utpost i det långa gräset. Av vår kvarn var stengropen det enda jag

kunde hitta. Kvarnstenar av sandsten var borta överallt, endast sten av granit som användes som understenar fanns kvar. Jag hade nu nått till Sangid då jag märkte att de övriga var på väg. Här tog vi oss en behövlig rast, åt medhavda smörgåsar, drack kaffe samt saft som kom väl till pass. Dagen var mycket solig och varm, så den elaka myggen drev mig ut ur byn, den ger ingen vandrare ro. Vi vandrade gemensamt vidare mot kapellet där båten väntade, färden gick genom Sjosida, där jag gör en ny upptäckt: den gula klöver med sin gula blomma och röda ståndare växer här, det ser ut som små öar i det långa gräset. Allt kan inte uttryckas i ord, det måste ses på ort och ställe. Efter alla sorger och bedrövelser är vi snart framme till den punkt där vi började vår vandring på Rågöarna. Även skribentens dagboksanteckningar börjar sina, många detaljer och minnen måste jag avstå från att berätta. När jag nu minns vad som hänt med våra gravar på gravgårdarna, sett bedrövelsen, känns smärtan, bitterheten, sorgen och all ondska som har gått ut över oss och de döda mycket stor. Låt oss dock bevara det som ännu går att minnas, vår barndom, den tid då det ännu begav sig på Rågöarna.

Herbert Stahl,
född och uppvuxen
i Åsbin på Stora Rågö.

REDAKTÖR: JÖRGEN HEDMAN

Föreningen Svenskbybornas medlemsantal uppgick 920630 till 740, vilket innebär en minskning med 110 medlemmar under det gångna räkenskapsåret. En orsak till denna minskning kan ligga i att så många underlåter att meddela sin nya adress vid flyttning och därför når Föreningens utskick inte fram.

I FÖRENINGENS STYRELSE SITTER VERKSAMHETSÅRET 1992/93 FÖLJANDE:

Ordf. Karl-Olof Hinas Bäl, sekr. Gunnar J:son Hoas Visby, kassör Stig Buskas Gammelgarn, Jan Muthas Visby, Elsa Thomson Vänge och Agatha Söderstrand Visby.

SUPPLEANTER ÄR: Britta Persson Anga, Lennart Martis Ganthem, Ingegerd Hoas Södertälje, Nils Kotz Vardhem, Arvid Annas Slite och Anna-Lisa Johansson Visby.

REVISORER: Rolf Hernberg och Siri Hoas.

SUPPLEANTER: Nils Buskas och Lars-Ove Hoas.

VALBEREDNING: Ingeborg Olofsson (sammank.), Rolf Buskas och Sven Knutas.

FESTKOMMITTÉ: Frida och Gunnar Annas, Hedvig och Nils Buskas, Anna och Helge Engström (sammank.), Mona och Bertil Larsson samt Elsie och Georg Gullerud.

KONTAKTPERSONER PÅ FASTLANDET: Emil Hoas och Arvid Uthas för Stockholmsområdet och Marta Rådström samt Anna Utas för Huskvarnaområdet.

KORT TILLBAKABLICK PÅ DET GÅNGNA VERKSAMHETSÅRET:

Minneshögtiden den första augusti 1992 hölls traditionsenligt i Roma kyrka på Gotland. Gudstjänsten samlade 640 per-

soner. Predikan hölls av kyrkoherde Staffan Beijer, Roma och vidare medverkade bl a biskopen i Visby stift, Biörn Fjärstedt och komminister Henning Herrmann, Vall. Årsmötet i prästgårdsparken som därpå följde var också det ovanligt välbesökt. Kanske berodde detta på närvaron av långväga gäster. Emma Malmas samt Emil och Maria Norberg hade alla tre kommit den långa vägen från Ukraina och Sven Jakobsson Knutas hade anlänt från Kanada. Direktören för Dagö hembygdsmuseum Urmas Selirand med familj hade också kommit till Roma denna högtidsdag.

För Emma Malmas del var det första återbesöket i Sverige sedan 1931. Glädjen för henne att återse syskonen Gustaf och Alvina som bor på Gotland var stor. Även för Emil och Maria Norberg var återseendet med släkt och vänner en stor lycka.

Hösten 1991 besökte svenskbyprästerna Kjell Knutas och Henning Herrmann med fruar samt Jörgen Hedman Ukraina. Återknytande av kontakter med det dryga hundratal svenskar som finns kvar vid Dnepr var målsättningen. Nattvardsgudstjänst på svenska, hembesök hos svenskar och en välsignelsestund vid gravgården var medlen för detta. Tack vare en god kontakt med den ukrainsk-ortodoxe prästen Alexander Kvitko har många dörrar in till bybor av olika nationalitet öppnats.

I januari och i juli 1992 har sedan Kjell Knutas och Henning Herrmann åter rest ned till byn. Vid januariresan överlämnades långtradarlass med all möjlig hjälp, bl a till sjukhuset. Henning Herrmann har tagit initiativ till en insamling till förmån för införskaffande av nya kyrkklockor till kyrkan i Verbivka/Gammalsvenskby. Bidrag till klockfonden kan sättas in på Föreningen Svenskbybornas postgirokontonummer: 18 78 79-2. Ange KLOCKFONDEN på inbetalningskortet.

Föreningen har sedan ett par år en regelbunden kontakt med förfädernas hemö Dagö. Föreningen har via Karl-Olof Hinas och andra ombesörjt hjälpsändningar dit. Malvaste Turismibaas i byn Malmas har numera en överenskommelse med föreningen att ta emot föreningsmedlemmar som besöker ön. Den 20 augusti 1991 avtäcktes på Dagö en minnessten vid Korsbacka/Ristimägi till minne av 210-årsdagen av att svenskbyborna lämnade Dagö. Röicks/Reigi kommun lät resa stenen. Sommaren 1992 hölls återigen svensk gudstjänst i Röicks kyrka under medverkan av Kjell Knutas.

Traditionsenligt har svenskbybor på fastlandet samlats till nattvardsgudstjänst och julfest i Sätra kyrka samt till Svenskbydag i Huskvarna den nionde august.

Medlemskap i Föreningen Svenskbyborna kan vinnas genom att medlemsavgiften kronor 50:- sätts in på föreningens pg-konto: 18 78 79-2.

Föreningen kan nås via ordförande Karl-Olof Hinas. Adress: Gute Bäl, 620 30 Slite. Telefon: 0498/330 01.

Föreningen Svenskbyborna vill till sist rikta en kär hälsning till alla estlandssvenska fränder och önska SOV lycka till inför kommande arbetsuppgifter.

Ovan:
Långväga gäster: (fr v)
Emma Malmas, Emil
Norberg och Maria
Norberg. Vilken glädje
att få återse släkt och
vänner igen!

Emil Hoas besöker
Dagö sommaren 1992
och b eser monumen-
tet vid Korsbackan.

RESULTAT- OCH BALANSRÄKNING Å FÖRENINGEN SVENSKBYBORNA FÖR ÅR 1991-07-01 — 1992-06-30.

RESULTATRÄKNING

UTGIFTER		INKOMSTER	
Porto & telefon	3.600:-	Medlemsavgifter	36.675:-
Elavgifter	10.178:-	Hyra	11.645:-
Blommor	3.435:-	Bok- och nålförs.	5.920:-
Underhåll	4.345:-	Minnesgåvor	8.040:-
Reseersättning	3.036:-	Bidrag & gåvor	5.820:-
Försäkringar	2.064:-	Kollekt	3.663:75
Annonskostnader	6.921:80	Klockfonden	10.669:-
Klockfonden	10.669:-	Räntor	7.205:61
Minnesgåvor	2.506:-	Televerket återbet.	1.110:-
Div. utgifter	16.947:25		
Löst lån	1.546:65		
Årets resultat	25.499:66		
Summa kronor	90.748:36		90.748:36

BALANSRÄKNING

TILLGÅNGAR		SKULDER	
Kassa	320:-	Ingående saldo	
Postgiro	10.690:38	föregående år	110.541:97
Bankmedel	125.031:25	Årets resultat	25.499:66
Summa kronor	136.041:64		136.041:63

Vall 920715

Rolf Hernberg Siri Hoas
av föreningen valda revisorer

Birkaseleversångkör sjöng i terminalen inför hemresan. På detta sätt tog de avsked av sina värdar och värdfamiljer. Sången uppskattades mycket FOTO: SVEN SVÄRD

En grupp glada ungdomar från Birkas

SOV genomförde i år för andra året i rad med stöd av SIDA ett studiebesök för ett trettiotal gymnasister och lärare från Birkas gymnasium i Nuckö. Studiebesöket ägde rum under tiden 23 maj – 12 juni. Nytt för i år var att vi med hjälp av Komvux i Botkyrka hade ordnat regelrätt undervisning i svenska. I undervisningen ingick bl a en rundvandring i Gamla Stan, teaterbesök m m. Undervisningen gav ungdomarna goda möjligheter att förbättra sina språkkunskaper, vilket för några var nödvändigt för att de skulle kunna tillgodogöra sig studiebesöket i Sverige. Ungdomarna var mycket trevliga och läranktiga och uppskattade undervisningen väldigt mycket. Lärarinnan Jenny Jager blev genom sin varma personlighet, sitt pedagogiska handlag och sin kunnskap mycket populär bland ungdomarna. De önskade för nästa grupp ännu fler lektioner.

Andra mycket uppskattade inslag under studiebesöket var utflykterna, som gav både kunskap om Sverige, dess historia, kultur och natur, och avkoppling. Ungdomarna hade också tur med vädret. Särskilt intressant och uppskattat blev besöket i Birka på Björkö i Mälaren, dels genom att det gav en god introduktion till Sveriges historia – ungdomarna hade turen att få en estniskspråkig guide – dels för att de under båtfärden och på Björkö fick uppleva det vackra Mälarskapskapet när det är som bäst.

Andra mycket uppskattade utflykter var bl a resan till Sigtuna och Uppsala som både gav god kännedom om Sveriges historia och genom besöket på ULMA i Uppsala även kunskap om forskningen om Estland och estlandssvenskarna. Även besöket i Kolmårdens djurpark blev mycket uppskattat, inte minst delfinernas lek och konst och safariresan med alla de exotiska djuren. Andra platser som besöktes var Drottningholm, Haga, Skansen, Vårsta gård m fl.

Ungdomarna knöt under vistelsen i Sverige mycket goda kontakter inte minst med värdfamiljerna men också med andra under utflykterna och studiebesöken. Ungdomarnas uppträdande var exemplariskt och de visade sin uppskattning på många olika sätt, bl a genom sånger. Vid avskedet i Estlineterminalen fälldes många tårar och flera lovade varandra att hålla kontakt även i fortsättningen. Därmed kan ett viktigt syfte med studiebesöket sägas vara uppfyllt, nämligen att skapa kontakter mellan människor i Sverige och i Estland.

Ett tungt lass både när det gäller planeringen och genomförandet av programmet har Herbert Stahl dragit, styrelseledamot i SOV och sammanställande i Organisationskommittén. Det har varit ett stort ansvar att se till att allting fungerar, och Herbert har skött detta utomordentligt väl. Herberts generositet och vänlighet, hans

förmåga att umgås med ungdomarna och att inte låta någon möda vara ospard för att allt skulle bli så bra som möjligt har mötts med värme, uppskattning och tacksamhet från ungdomarna. Jag vill härmed framföra styrelsens varma tack till Herbert Stahl för hans insatser, och till Linda Stahlman för hennes arbete att skaffa fram värdfamiljer.

Jag vill också till värdfamiljerna framföra SOV:s stora tack för att ni ställde upp så generöst och tog hand om ungdomarna. Jag hoppas ni upplever att ni också fick utbyte av besöket.

Jag vill också till Komvux i Botkyrka framföra ett varmt tack för det utomordentligt fina sättet att genomföra undervisningen. Ett tack också till alla som på olika sätt ställde upp för att göra Birkas-elevers studiebesök i Sverige till en minnesvärd upplevelse, oavsett om det var med föredrag, guidning, gratisbiljetter, luncher – ett särskilt tack till Södra Latin som höll med undervisningslokaler och även bjöd på luncherna.

Alltsammans bidrog till att göra studiebesöket till en mycket lyckad insats för svenskundervisningen i Birkas i Estland, och vi fick uppleva glada, tacksamma och uppskattande ungdomar.

Sven Salin
SOV:S ORDFÖRANDE

Glimtar från SOV:s årsmöte

Sven Salin hälsar ambassadör Laidre välkommen.

Svenska Odlingens vänner höll traditionsenligt sitt årsmöte i Eesti Maja, i år lördagen den 9 maj. Årsmötet fyller åtminstone tre viktiga funktioner: **1.** Föreningens medlemmar har möjlighet att ta del av vad styrelsen utträttat under det föregående året genom verksamhetsberättelsen och genom den ekonomiska redovisningen. Årsmötet skall också ta ställning till frågan om ansvarsfrihet för styrelsen. **2.** Årsmötet skall också välja nya styrelseledamöter och andra funktionärer i föreningen och ta del av styrelsens planer för framtiden och diskutera styrelsens verksamhetsplan för det kommande året. **3.** Årsmötet ger också möjlighet till att träffa inbjudna gäster och lyssna till något intressant föredrag liksom för föreningens medlemmar att umgås med varandra.

Den första delen brukar gå ganska snabbt – så även i år. Verksamhetsberättelsen och den ekonomiska redogörelsen har varit publicerade i Kustbon och de godkändes av årsmötet och lades till handlingarna. Styrelsen beviljades också ansvarsfrihet för det gångna året.

När det gäller framtiden är det värt

att notera att styrelsen fick en ganska annorlunda sammansättning. *Sven Salin* omvaldes som ordförande och *Bertil Westerman* som kassör, *Linda Stahlman* och *Herbert Stahl* kvarstår sedan tidigare val men för övrigt valdes tre nya medlemmar in i styrelsen, nämligen *Olle Lindström*, *Margit Rosen Norlin* och *Bertil Björk*.

Ur verksamhetsplanen för 1992 vill jag särskilt lyfta fram ett par aktiviteter som vi i styrelsen kommer att ägna tid och kraft åt – förutom de traditionella, nämligen hembygdsdagen, kyrkodagen och höstfesten.

Vi vill göra ytterligare ansträngningar att rekrytera som medlemmar alla med estlandssvensk anknytning, både andra och tredje generationens estlandssvenskar. Vi delar ut en broschyr om SOV och SONG bl a på Nord Estonia, Bok o Biblioteksmässan, vattenfestivalen etc. Vi sprider också information om våra böcker och försöker sälja dem i alla möjliga sammanhang.

En annan viktig uppgift under 1992 kommer att vara att diskutera samarbetsformerna mellan SOV och andra

föreningar med anknytning till Estland, särskilt ungdomsföreningen SONG, hembygdsföreningarna, Stiftelsen Aiboland och Samfundet för Estlandssvensk Kultur. En viktig uppgift för SOV:s styrelse är att motverka splittring av de estlandssvenska intressena på olika föreningar. Vi måste hålla samman inom SOV och bevara vår tradition och vårt kulturarv och föra det vidare till våra barn och barnbarn. Vi skall också sprida kännedom om estlandssvenskarnas historia och kultur bland svenskar och andra intresserade.

En tredje aktivitet som kommer att ta tid och krafter redan under 1992 är förberedelserna för vårt jubileumsfirande 1994. Vi har bildat två kommittéer för firandet, en som skall planera forskningsinsatser för en jubileumsskrift och en som skall planera programaktiviteterna under jubileumsåret 1994 (Se upprop i föregående nummer av Kustbon).

Till årsmötet hade vi särskilt inbjudit Estlands ambassadör i Sverige, Margus Laidre, för att berätta om relationerna mellan Sverige och Estland och ambassadens arbete. Han tog bl a upp sådana känsliga frågor som medborgarskap och rösträtt i Estland, visumfrågan och möjligheter att återfå egendom i Estland. Han gjorde en klar märkning att Estlands ambassad i Sverige var till även för att hjälpa estlandssvenskar med olika frågor. Han delade frikostigt ut både telefonnummer och telefaxnummer till ambassaden och honom personligen. Margus Laidre var en mycket trevlig och nyttig bekantskap att göra.

En annan inbjuden gäst vid årsmötet var Ervin-Johan Sedman, den

De nya styrelsemedlemmarna bertil Björk och Margit Rosen Norlin.

SAMTLIGA FOTON:
SVEN SVÄRD

Osmo Pölluaed (t.v.) och Manfred Strickman spelar

nyvalde ordföranden i Samfundet för Estlandssvensk Kultur, efterträdare till Ain Sarv. Ervin-Johan framförde en hälsning från Samfundet och betonade vikten av ett nära samarbete mellan SOV och Samfundet.

För musikunderhållningen vid års-

mötet svarade medlemmar ur Rågöbornas spelmanslag med härlig dragspelsmusik. Brigitta Lorentz ackompanjerade som vanligt förtjänstfullt den gemensamma sången.

Jag vill också informera Kustbons läsare om att jag vid årsmötet framförde ett mycket stort och varmt tack till de avgående styrelseledamöterna Helga Ringberg och Sven Svärd för deras insatser för SOV. Av olika skäl ansåg de sig tvungna att lämna styrelsen men de kommer även i fortsättningen att arbeta för SOV. Årsmötet ägnade också en tyst minut åt minnet av Elin Ahlberg. Vi påminde särskilt om hennes hängivna insatser för återinvigningen av Ormsö kyrka och resorna till Estland, inte minst till Ormsödagarna med Baltic Star.

Vi i SOV:s styrelse tackar SOV:s medlemmar för förtroendet att få leda föreningens verksamhet under detta år, ett intressant och spännande år. Vi hoppas på Din hjälp och Ditt stöd för vårt arbete.

Sven Salin
SOV:S ORDFÖRANDE

ESTLAND

Korta infotoniser, klippta från div. publikationer.

FOLKOMRÖSTNINGEN OM DEN NYA KONSTITUTIONEN

Resultatet kungjordes i Estland den 2 juli 1992. I röstlängderna fanns 669 080 personer upptagna. 446 708 personer röstade, 91,31% röstade för den nya konstitutionen.

I Sverige deltog 1704 personer. Av dessa röstade 97,2% för den nya grundlagen/konstitutionen.

VALUTAREFORMEN

Från den 20 juni 1992 gäller som betalningsmedel i Estland den estniska kronan.

Alla i Estland bosatta personer fick växla till sig 150 kronor mot 1500 rubel. Kurs: En krona = tio rubel. Större belopp fick man växla in för en kurs av en krona = 50 rubel.

Den officiella kursen mot andra valutor bestäms av kursen mot tyska mark = Åtta estniska kronor mot en DM. En svensk krona har ett värde av 2,2 estniska kronor. (Växelavgiften avdrages).

Den estniska kronan har blivit "hårdvaluta" i öst. Vissa svårigheter har uppstått då oväntat många personer vill växla utländsk valuta mot de nya estniska kronorna.

VALUTABESTÄMMELSER I ESTLAND

I samband med valutareformen gäller nya regler. Belopp som överstiger ca 4000 svenska kronor (1000 tyska mark) måste deklarerars i tullen. Samma belopp får medföras vid utresa från Estland.

VAL

till Estlands nya parlament – Riigikogu – kommer att äga rum den 20 september 1991. Samtidigt väljes Estlands president.

Hugo Mickelin

ESTO 92

Den sjätte ESTO-festivalen 4–11 juli 1992 i New York, samlade ca 4000 deltagare – med mindre succé än vid tidigare festivaler.

Ett par hundra hade rest dit från Sverige.

En besvikelse för arrangörerna var att endast tusentalet "grannester" från Canada hade kommit. I Festivalsyran valdes traditionsenligt MISS ESTO.

Årets MISS ESTO blev Karin Maandi från Stockholm.

Flera planerade deltagare från Estland kunde ej delta. Det nystartade flygbolaget i New York, som hade lovat gratis charterresa, försattes i konkurs före festivalen.

Hugo Mickelin

MEDBORGARSKAP... forts. från sid 13

heter som invandrare brukar ha i europeiska länder? Det är en sådan inställning som närmast motsvarar den "officiella" estniska ståndpunkten. Det ryska kravet att alla som under ockupationen råkade bli bosatta i Estland har rätt att bli estniska medborgare är helt oacceptabel för ester. Det skulle nämligen innebära att det nuvarande Estland skulle vara en fortsättning av Sovjet-Estland och inte av Republiken Estland.

Vem är det synd om?

Förvisso är det så att de enskilda ryssar och andra utlänningar som finns i Estland i de flesta fallen inte har något personligt ansvar för övergreppen mot Estland och esterna under ockupationen. Omvälvningarna i Estland och de andra baltiska länderna är naturligtvis stora och för de enskilda personerna som själva, eller vars föräldrar, har invandrat till dessa länder under helt andra premisser – som medlemmar i en privilegierad grupp – kan framtiden verka oviss, speciellt som begreppet medborgarskap inte har haft någon klar betydelse i Sovjet, och tanken att även utlänningar kan ha mänskliga rättigheter är främmande för den sovjetiska tankevärlden. Men de har faktiskt kommit oönskad, skyddade av en avskydd ockupationsmakt. Det lär inte gå att lösa alla problem i de baltiska länderna utan att någon förlorar något. Och det är dock esterna, letterna och litauerne som har varit den lidande parten under en 50-årig ockupation.

SKAPELSN

(Ormsömål)

Ska nån sai om me: "Vår herre
laikor änt å kastar tärning."
Tåcket finns som no e värre,
å he e ain ogjord gärning.

Såss tänkt Gu e sin höu himmol,
å han sakna fålk å kärke.
Ingen spåla harp å simmol.
Gu gick nu mä kraft te värke.

Fåsst såss skapa han ait manfålk,
som han satt e paradise,
sja giord han än ilhan grantålk
å än makk e blåbårise.

"Andos, svåra te ja ropar,
snart såss beriar sabbatshälge!
Här e fullt mä all hlas gropar!
Man nu vill ja skaff fram kälge.

Ja går Anet från titt bästbain,
man ja laior haile skape.
Hån ska bli tin trest å öustain."
Andos sa: "Tack fere hån sake."

Andos so, än aspeblae
hav Gu satt ver noka sunde
milla Eyland, Rus å Dae;
hlikavis lagd han fast grunde.

"Hitt blai just som ja
hav tänkt me,"
lo Vår herre. "Andos migga
har som ingen naie skänkt me!"
Som ni kopan glansa rigga.

Sven Ahlström

ADVOKATFIRMA TENGVALL AB

ALLMÄN PRAKTIK
FAMILJERÄTT,
såsom testamenten,
arvsfrågor, bodelningar
och äktenskapsskillnader

AFFÄRSJURIDIK
FASTIGHETSTVISTER

Telefon (08) – 27 00 25

Centralvägen 12,
Solna centrum

OBS! Jag talar estniska –
ma räägin eesti keelt
Pia Tengvall – Raudsepp

Möte vid Rosleps kapell

Minnesstunden vid Rosleps kapell FOTO: JOHN WESTERMAN

Vecka 31 1992 var ovanligt många estlandssvenskar samlade på Roosta Camping, Rickul i Estland för att besöka sin gamla hembygd. Det föll sig så att besöksgruppen dominerades av Westermanssläkten från Bergsby. Efter många intressanta och minnesvärda upplevelser var vi alla överens om att vi som avslutning på estlandsvistelsen skulle ordna en minnesstund på kyrkogården vid Rosleps kapell.

Det beslutades att gudstjänsten skulle hållas på förmiddagen söndagen den 2 augusti, samma dag som vi skulle resa åter till Sverige.

Ivar Granberg från Ölbäck – Larsas hade ordnat psalmböcker och såg till att alla som ville vara med blev informerade. Det blev sammanlagt 26 personer, estlandssvenskar och deras familjer, som deltog.

Vi samlades vid den nya klockstapeln. Utom de 26 från Roosta Camping slöt sig även några bybor till vår grupp. Ivar Westerman från Bergsby-Jakas ringde i klockan, varefter Ivar Granberg sade några ord om att det var fint att så många estlandssvenskar hade kunnat samlas för denna högtid.

Därefter lämnade Ivar ordet till Jörgen Ringbäck, pastor i Filadelfiakyrkan och svårson till Dagmar Westerman, född Westerman. Han ledde oss

i psalm 21: "Härlig är jorden..." Därefter sjöng två av den yngsta generationen, Caroline Westerland och Hanna Ringbäck med sina ljusa röster: "En vänlig grönskas rika dräkt..."

Jörgen tog åter till orda och talade om Guds omsorg om oss människor. Han läste vidare Psaltarens 139:e psalm verserna 1–18 och tackade för att vi fått samlas där i vår gamla hembygd, innan han ledde oss i bönen "Fader vår..."

Som avslutning på gudstjänsten sjöng vi gemensamt psalm 355: "Blott en dag..."

Efter minnesstunden upptogs kollekt till förmån för vidare underhåll av kapellet och kyrkogården och vi vill passa på att härmed tacka Ingvald Dyrberg, som tillsammans med andra Rickulbor dragit det stora lasset att få kyrkogården iordningställd och som nämnts på annat ställe fått en klockstapel rest.

Det kan också nämnas att "rockdislarn" Johan Klingberg, som på sin tid var organist i kapellet var morfar till dessa raders författare.

Minnesstunden var vacker och gripande, den gav löfte om att estlandssvenskarnas tid i Estland inte är slut, utan blott har vilat en stund.

Olav och John Westerman

KATASTROFHOT ÖVER NARGÖ

När jag ett par veckor denna sommar vistades i Estland, lyckades jag tur- samt nog i Tallinn komma i samspråk med ett par tallinnbor, som hade lyckats få lov att besöka Nargö. Som ett tillskott till deras intressanta men samtidigt också skrämmande berättelser om förhållandena på ön anlände häromdagen till mig ett par tidningsurklipp från Tallinn. De är tryckta den 24 och den 26 juli 1992. Dessa tidningsurklipp fullständiga och bekräftar vad mina sagesmän i Tallinn har sagt och berättat för mig.

Enligt de erhållna omskakande uppgifterna ligger på Nargö sedan 1947 flera mycket explosiva och farligt hotfulla militärförråd fyllda huvudsakligen med sjöminor vägende 300–500 kg styck. Enligt beräkningar som de "Gröna" i Estland har gjort, skulle det sammanlagda minantalet vara ca 3300 med en sprängmassa vägende totalt över 1000 ton.

I dag påstås dessa minförråd vara ett mycket besvärande problem för de

ryska militärmyndigheterna. De hade redan för 5–6 år sedan beslutat att nedlägga och oskadliggöra förråden, men hittills helt enkelt inte kunnat. Huvudorsaken till detta misslyckande är att dessa minor är felkonstruerade och därmed också felbyggda.

Här i väst och speciellt i USA är alla sjöminor byggda så att man vid behov kan tömma minorna och plocka ut allt sprängmedel. Hos de ryskbyggda minorna saknas denna möjlighet. Den enda metod de hittills har behärskat för att oskadliggöra sina minor har varit att skruva loss och avlägsna en viss propp på minans hölje och sedan tända eld på innehållet, som består av ett sprängmedel som heter trinitrotoluol. När ungefär 2/3 av innehållet har brunnit upp, sprängs minan på grund av värmen med en måttlig smäll och ett stort svart giftmoln utvecklar sig. Sedan 1987 har de ryska militärerna på detta sätt förintat ca 1500 minor. Men nu har Greenpeace tillsammans med de

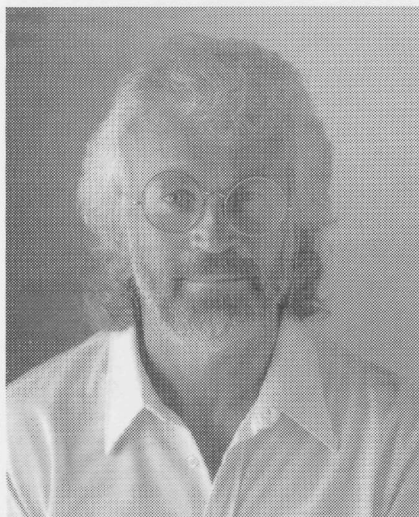
estniska "gröna" satt stopp på denna miljöförstörelse, i alla fall temporärt.

De ca 3300 över 40 år gamla minor som ligger kvar på Nargö, 1,5 mil från Tallinn, är i så dålig kondition att de inte ens längre tål transporter. Och låter man dem ligga kvar alltför länge, ökar risken dag för dag för självantändning och explosion.

De ryska militärernas antal på Nargö har på sista tiden minskat. Bara ca ett 40-tal personer finns nu kvar, med några civilpersoner inräknade. Dessa civilisters uppgift där är att sköta fyren och den meteorologiska stationen på ön.

Inför denna hotfulla situation på Nargö är också den ryska militärledningen där besvärad och detta inte minst därför, att den kvarvarande personalstyrkan inte räcker till att effektivt bevaka det stora inhägnade området med de många och stora sjöminförråd i skogen på södra Nargö.

Harald Luther

Walfrid Luther
60 år

I juli fyllde målaren, reklamtecknaren och konstnären Walfrid Luther, bosatt i Stockholm, 60 år. Hans far Paul hörde till dem, som under första världskriget tvingades lämna Nargö och som under mellankrigstiden endast tillfälligtvis besökte sin hemö,

trots att han där ägde både hus och tomt. Han köpte i stället en gård i byn Rannaküla på det estniska fastlandet, där också en talrik barnaskara växte upp.

Walfrid Luthers äldre syskon Helga och Harald är väl kända inom både SOV och bland Kustbons läsare. Det kan vara på sin plats att också litet närmare presentera Walfrid.

Han har gått igenom såväl Göteborgs Konstindustriella skola som Konstakademien och har bland annat arbetat som art director för det mesta engagerad i tidnings- och affischreklam. Så småningom tog en allt starkare längtan att uttrycka sig överhanden. Hans tanke blev att göra ett slags visuella memoarer om lidanden och upplevelser han fick vara med om under barndomen. Så säger han om huvudtemat i sina tavlor: Minnena och känslorna från barndomen och ungdomen lever kvar och vill ut.

Walfrid Luther har varit representant på vårdsalongen i Liljevalchs konsthall.

Thomas Lorentz

Rickul/Nuckö hembygdsförening

Föreningen hade den 16 aug. ett informations- och diskussionsmöte med ett hundratal deltagare.

Einar Hamberg och Sture Koinberg besvarade frågor, främst rörande äganderätts- och byggnadsärenden.

Många frågor kan f n inte besvaras eftersom nya lagar ännu inte beslutats i Estland. Förhoppningsvis kommer mycket att klarna efter valet i höst.

Frågorna och den livliga diskussionen tyder på att intresset är stort. Vi återkommer.

Föreningen har nu 312 medlemmar och har plats för flera – inte minst från Nuckö!

Årsavgiften är 100 kr och postgirot 55 68 81-1.

Per-Erik Fyhr
Informationskommittén

ORMSÖ

besök av Tellervo Koivisto

Svenska Kungaparets statsbesök i Estland i april 1992 kom ej "fram" från Hapsal till Ormsö.

Men Finska Presidenten Mauno Koivistos fru Tellervo kom fram. Under presidentfruns Estlandsbesök i juli i år mottogs hon i Hapsal i kyrklig regi och därefter gick färden vidare till Ormsö, där bl.a. St Olai kyrkan besöktes.

På Ormsö mottogs besökarna av Ants Varblane och Ants Rajando.

Sedan 1982 är Mauno Koivisto Finlands president. Omvald 1988, för ytterligare en sexårsperiod. På ovanstående foto: Presidenten med fru Tellervo.

Hugo Mickelin

ÖVER STORMANDE HAV

Üle tormise mere

"Över stormande hav flydde estländarna från sitt krigshärjade land i slutet av andra världskriget för att söka en fristad i det neutrala Sverige. Hur gick det sedan? Hur anpassade man sig till det svenska livet och hur höll man fast vid sitt estniska arv? I denna tvåspråkiga bok, som bygger på bland annat intervjuer, skildras estländarnas liv i Sverige med exempel från en mellansvensk småstad, Kumla."

Med dessa rader på omslagets baksida presenterar Örebro Läns Museum en i våras utkommen bok av författarna Virve och Raimo Raag. Boken handlar om de estländare, bland dem ett stort antal korkisbor, som i krigets slutskede kom att bosätta sig i Kumla. Efter att ha presenterat Kumla skildras – ofta i intervjuform – bl.a. de förhållanden som

rådde före flykten, själva flykten och ankomsten till det nya landet, vilka som kom till Kumla, varifrån de kom och varför just till Kumla.

I senare avsnitt får vi veta hur livet gestaltar sig, hur det är att lära sig ett nytt språk, hur det går i arbetslivet och anpassningen över huvudtaget, de inflyttades estniska föreningsliv, teater, skola, församlingsliv m.m.

Utöver att boken är ett av de fåtaliga tidsdokument över en stor flyktgruppens senare öden har den ett särskilt intresse för estlandssvenskarna genom att i gruppen ingår så många korkisbor.

Boken kan beställas hos Örebro Läns Museum, box 314, 701 46 Örebro. Pris 105 kr.

TL

Svenskt mynt funnet på Rosleps kyrkogård

I våras träffades Ingvald Dyrberg (m fl) och jag över en kopp kaffe. Vi skulle prata om hans olika insatser som medlem i Rickulgruppen. Vi tittade på många fina fotografier, som finns i hans arkiv i källaren och på den karta/förteckning, som är resultatet av ansträngningarna att identifiera gravarna på Rosleps kyrkogård. Kartan finns att beställa hos honom. Ring 08-35 05 73. Pris 50:-

Av en tillfällighet berättade Ingvald också om ett mynt som han hittat på kyrkogården i våras. Rickulgruppen med Ingvald Dyrberg i spetsen hade skaffat sig en metalldetektor för att se om det kanske fanns några namnplåtar eller kors dolda i jorden. Ett kraftigt utslag visade sig härröra från en svensk kopparslant på ca 10 cm djup. Det var 1/6 öre s.m. (=silvermynt) 1671 – benämnd "sessling" bland myntexperter. Hur det hamnat där kan man naturligtvis inte säga. Det kan vara en Karonspenning. Det kan ha tappats av dödgriavaren eller en besökare. Som ett vittnesbörd om vår myntunion på 1600-talet är det i alla händelser intressant. Det var bara Estland av Sveriges besittningar som hade samma myntsystem. Myntet bör vara slaget i Avesta och framställt av koppar från Falu gruva på Karl den XI:s tid (1660-97).

Rickulgruppen har verkligen gjort ett hedervärt arbete genom att röja kyrkogården från sly och allmän förbuskning.

Agneta Klitter i augusti 1992

MEDDELANDE till Tisdagsträffen

Efter sommaruppehållet blir det dags igen att starta våra träffar på Vikingagatan 25.

Första träffen blir
tisdagen den 6 okt.
klockan 13.30.

Välkomna!

VÅRA GÅRDAR... forts. från sid 2

gäller både landskap, byggnader och föremål. Vi engagerar oss därför i samarbete med hembygdssammanslagningarna i diskussionerna t.ex. om ett estlandssvenskt museum tillsammans med Samfundet för Estlandssvensk Kultur. Vi är naturligtvis också intresserade av att gårdar, byar och landskap kan bevaras eller återställas. Detta vårt kulturhistoriska intresse måste emellertid balanseras mot andra intressen. Vi måste ha förståelse för att även Estlands svenskbygder måste moderniseras och anpassas till nya tiders krav på jordbruk, skogsbruk och fiske. Även turismen måste få ett utrymme i detta sammanhang.

Det är angeläget att dessa frågor diskuteras bl.a. i dessa spalter och vid hembygdssammanslagningarnas möten. SOV vill gärna engagera sig i denna diskussion för att vi skall hitta en lämplig balans mellan våra kulturhistoriska intressen, estlandssvenskarnas ekonomiska intressen och de nya invånarnas krav på en lämplig försörjning.

Sven Salin

KULTURHISTORIA... forts. från sid 3

land vänd mot Estland i intensiva "frändefolks"-kontakter, medan äktfinska fanatiker bekämpade det svenska i Finland och samtidigt ville införliva det finskspråkiga Norrbotten i Sverige med Finland. Hatet mot det svenska blev så stort, att den finskspråkiga ungdomen tjärade svenska skyltar i Finland svarta och Finlands finska studentkårer skrev brev på franska till sina kolleger i Sverige.

Viktor Amans bok är ett storverk, som han hjärtligt gratuleras till. Men ett önskemål kvarstår: ett utförligare register, trots att Aman säger att en sak har tagits upp bara i den mån det har funnits något väsentligt att anföra där. Men en något innehållsrikare sak- och namnlista hade ytterligare förbättrat bokens karaktär av uppslagsverk.

Viktor Aman och alla andra estlandssvenskar kan vara grundligt nöjda med detta verk.

Stig Appelgren

En bok om Estlands svenskar. 4. Kulturhistorisk översikt. Av Viktor Aman. Stockholm. Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner. Redaktion: Viktor Aman, Edvin Lagman, Elmar Nyman. ISBN 91-970619-6-4. Stockholm 1992. VIII, 733 s.

ESTLANDSSVENSKARNAS TRADITIONELLA

KYRKODAG

firas

lördagen den 24 oktober 1992 kl 13.00

i Immanuelskyrkan, Kungstensgatan 17, Stockholm
(T-bana Rådmansgatan)

Vid årets kyrkodag ägnar vi särskild uppmärksamhet åt S:t Mikael's församling i Tallinn och dess kamp för att få tillbaka sin gamla fina kyrka. Vi tar upp kollekt till S:t Mikael's församling.

Från S:t Mikael's församling i Tallinn medverkar Kullo Remme och Toomas Lilienberg. Predikan hålls av Marianne Sautermeister från S:t Mikael's församling i Vårby, vänortsförsamling till församlingen i Tallinn. Från Immanuelskyrkan medverkar Gunnar Kristiansson och Ove Engström.

Efter gudstjänsten finns möjlighet till trivsamt samvaro och kaffe med dopp på kyrktorget. Då ger vi också glimtar från sommarens resor och utvecklingen i Estland m m.

Hjärtligt välkommen!

STYRELSEN FÖR SVENSKA ODLINGENS VÄNNER

Ormsö kyrkofond

Stiftarna i Ormsö kyrkofond har varit samlade till sitt stadgeenliga årsmöte. Den avgående styrelsens verksamhet granskades av årsmötet. På förslag av revisorn beviljades ansvarsfrihet för den redovisade verksamheten.

För de kommande tre åren valdes förjande styrelse:

Ordförande *Sven Salin*, Rumpo.

Vice ordf. *Sven Svärd*, Kärrslätt.

Sekreterare *Britta Rosenquist*, född Ahlström, Borrbý.

Kassör *John Lindström*, Fällarna.

Övrig ledamot *Arvid Nyman*, Borrbý.

Som revisor valdes *Maria Wallin*, född Nyholm, Hullo.

De ormsöbor som har besökt vår hemö Ormsö har själva sett att kyrkan nu är nästan lika vacker som när vi lämnade ön för femtio år sedan. Detta har vi också kunnat se i svenska tidningar och på TV. Det arbete

som pågår just nu är byggnation, inredning och utrustning av det nya församlingshemmet, som byggs där prästgårdens stall stod tidigare. Kyrkofonden bidrar med pengar och material. Planerade men i skrivande stund ännu ej påbörjade arbeten är anskaffande och uppsättande av grindar till kyrkogården och förbättring av nuvarande kyrkogårdsmurar. Vidare har också diskuterats om fonden skall kunna lämna bidrag till en del av en vaktmästarlön.

Ormsöbor och andra som vill stödja fondens fortsatta arbete för Ormsö kyrka, församlingshem och gravgård kan även i fortsättningen sätta in pengar på fondens postgiro. På postgiroblanketten skriver du som mottagare: Fonden för Ormsö kyrka, postgironummer 409 32 92-3.

Glöm inte skriva ditt eget namn.

Sven Svärd

FAMILJENYTT

FÖDDA

En son Christian, född den 24 juni 1992.
Mor Mari Aman och Far Bertil Johansson

Joel och Jonne har fått en lillebror
Stockholm den 26 juni 1992.
Mor Viveca Mickelin och Far Hans-Erik Säterblom

En son
Adrian Roger Carl Brun
född den 12 juni 1992 på K.S.
Ewa Östlund och Roger Brun, Sollentuna

Välkommen till oss MICHELLE
Kristina Nee och Stefan Ohlsson
DS 12 juli 1992.

DÖDA

Alexander Mickelin, född den 29 november 1911 på Ormsö har enligt uppgift avlidit i Tvers oblast, Ryssland den 2 februari 1943.
Dödsfallet registrerades i Hapsals Civilståndsämbete först den 28 juli 1992. Dödsorsak "okänd".

Lydia Karlsson, född Widgren den 7 oktober 1917 på Ormsö avled den 19 februari 1992

Johan Beckman, född den 26 december 1900 på Ormsö avled den 30 april 1992 i Mälarhöjden, Stockholm

Linda Susanna Berggren, född Kanke-ter den 4 oktober 1899 i Reval avled den 12 maj 1992 i Norrköping

Johannes Ahlström, född den 4 april 1925 på Ormsö avled den 19 maj 1992 i Hägersten

Marianne Söderkvist, född den 11 januari 1949 i Stockholm avled den 26 maj 1992 i Grödinge

Viktor Borрман, född den 5 maj 1913 i Spithamn, Rickul avled den 31 maj 1992 i Pärnu

Julie Elisabeth Simonsson, född den 12 juni 1911, Nuckö avled i maj 1992

Johan Kornblom, född den 26 februari 1907 på Ormsö avled den 23 juni 1992 i Täby

Birger Bäckman, född den 9 juli 1934 på Ormsö avled den 24 juni 1992 i Stockholm

Lars Appelblom, född den 14 december 1915 på Ormsö avled den 16 juli 1992 i Stockholm

Elvine Agneta Söderholm, född Appelblom den 18 mars 1923 på Ormsö avled den 27 juli 1992 i Huddinge

Algot Lundberg, född den 6 maj 1930, Stora Rågö avled den 7 augusti 1992 på Björkö

Min käre Make,
far, morfar, farfar och svärfar

Gunnar Wiksten

* 19 juli 1920, Nuckö

har hastigt lämnat oss
i sorg och saknad.

Stockholm 9 augusti 1992

ALICE
ANNELI och MATS
Matilda

JAN och CHRISTINA
Andreas, Peter
Släkt och vänner

Elisabet Engbusk

född Boman

* 22 oktober 1908 i Rickul
† 17 maj 1992

SVEN
med familj

*Solen har datat dagen är slut
stilla är klappande hjärtat.
Skönt är att vila från lidandet ut
somna från allt som har smärtat.*

Fredrik E. Dreijer

* 23 februari 1913
† 28 juni 1992

Djupt sörjd och saknad.

LORRY

Barn och bror med familjer
Släkt och vänner

*Trygg i din vård
jag lämnar mig,
När solen från oss flyr;
Och gladligt
skall jag prisa dig,
när dagen åter gryr.*

Vår älskade bror

Olle Westerberg

* 3 mars 1930

har i dag lämnat oss
i stor sorg och saknad.

Solna 13 maj 1992

EDIT och LENNART
ALBERT

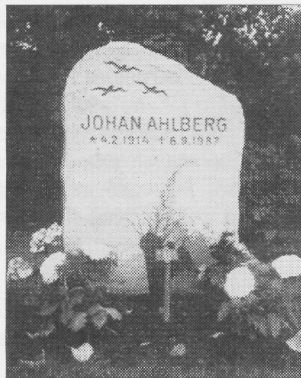
DAN och ELLEN

Syskonbarn
Övrig släkt och vänner

*Nu slut är smärtan
Du funnit frid
men lämnar hjärtan
som saknar Dig.*

När det gäller gravvårdar och fackmässigt gravvårdsarbete av alla slag kan Ni med förtroende vända Er till

BILDHUGGARE H. RAUDSEPP

Måndagsvägen 44 Farsta. Tel: 08-94 21 77

Ring och hör våra priser

Reducerade priser för pensionärer

Vår kära mor och farmor

Agneta Massalin

* 30 november 1896

har stilla insomnat
Lidingö den 8 juni 1992

Sörjd och saknad

AXEL och ELLEN
LARS och SONJA
KATARINA

Barnbarn

Övrig släkt och vänner

*Tack för allt vad Du har givit
av Din rika varma själ
Tack för att Du hela livet
alltid ömmat för vårt väl
Nu du slutit har Ditt öga
men i minnet finns Du kvar
saknaden är obeskrivlig
Tack kära Mor för allt Du var.*

Vår kära Mor,
Mormor och Farmor

Hilda Borrman

* 27 februari 1910

har i dag lämnat oss,
syster, övrig släkt och vänner
i djup sorg och saknad.

Hällbybrunn 10 juni 1992

SVEN och GUNVOR
FRED och BIRGITTA

VALTER

ASTRID

AXEL

INGA och PER-ERIK

INGRID och ÅKE

Barnbarn

Barnbarnsbarn

*En trött liten Mor
med silvergrått hår
och en panna som plöjts
med bekymmer och är
med blick som var
leende solig och klar
Så lever Din bild bland
de Dina kvar.*

❁ Bemärkelsedagar 4:e kvartalet 1992 ❁

102 år

Julie Marie Palmkron, född Hamm
den 12 oktober 1890, Korkis/Vippal

96 år

Alexander Tegelberg, född den 6
december 1896, Rickul

95 år

Johanna Berkman, född Viksten den
23 november 1897, Nuckö

94 år

Maria Ahlström, född Blomkvist den
29 juli 1898, Ormsö

93 år

Katarina Ahlström, född den 7 novem-
ber 1899, Ormsö
Olga Greis, född den 9 december
1899, Odensholm
Johannes Alberg, född den 23 decem-
ber 1899, Rickul

92 år

Ida Marie Hallman, född den 6
december 1900, Vippal

Katarina Berggren, född Söderblom
den 30 december 1900, Ormsö

91 år

Alexander Gjärdman, född den 14
augusti 1901, Nuckö
Valter Methusalem Luther, född den 8
oktober 1901, Nargö
Maria Hedenström, född Blomman
den 11 oktober 1901, Ormsö
Agneta Sjöström, född Söderlund den
2 november 1901, Ormsö
Olga Söderlund, född Rebane den 10
november 1901, Rickul

90 år

Voldemar Engbusk, född den 3 okto-
ber 1902, Nuckö
Mathilde Engbusk, född Umda den 22
november 1902, Nuckö
Olga Neider, född Thomson den 7
december 1902, Rickul
Olga Österman, född den 18 december
1902, Rickul/Helsingfors

85 år

Katarina Passvik, född Hollingers den
2 oktober 1907, Runö

Katarina Rosenblad, född den 20 okto-
ber 1907, Ormsö

Rudolf Krusman, född den 5 novem-
ber 1907, Nuckö

Irene Elisabet Nyman, född Bombas
den 8 november 1907, Nuckö

Maria Alström, född den 13 november
1907, Ormsö

Agneta Elmbloom, född Sjöman den 18
november 1907, Ormsö

Alide Klanberg, född Besterman den
19 november 1907, Rickul

Mathias Hallman, född den 24 novem-
ber 1907, Rickul

Agneta Lilja, född Alström den 27
november 1907, Ormsö

Anton Heyman, född den 3 december
1907, Rickul

Griselda Soonike, född Berg den 9
december 1907, Nargö

Voldemar Westerblom, född den 10
december 1907, Reval

Boris Hansman, född den 15 decem-
ber 1907, Reval

Alice Lindeberg-Lindvet, född Schön-
berg den 16 december 1907, Reval

Martha Hagström, född Mickelin den
23 december 1907, Ormsö

Katarina Fält, född Blomman den 28
december 1907, Ormsö

Anna Vesterblom, född Rebane den 28 december 1907, Reval

80 år

Ida Besterman, född Luks den 6 oktober 1912, Rickul
 Hilda Sedman, född Ribon den 12 oktober 1912, Nuckö
 Anders Westerberg, född den 13 oktober 1912, Ormsö
 Elisabeth Åkerblad, född Sandsten den 14 oktober 1912, Rickul
 Elfrida Ahlberg, född Söderlund den 19 oktober 1912, Rickul
 Adolf Seffers, född den 19 oktober 1912, Nuckö
 Roline Elisabeth Stromback, född Sedman den 19 oktober 1912, Nuckö
 Theodor Anis, född den 20 oktober 1912, Korkis
 Editha Bergström, född Bauman den 12 november 1912, Ormsö
 Gertrud Grönman, född Fält den 16 november 1912, Ormsö
 Anders Sarberg, född den 18 november 1912, Ormsö
 Magda Tammar, född Multer den 2 december 1912, Reval
 Katarina Lilja, född den 20 december 1912, Ormsö
 Julius Wapper, född den 30 december 1912, Torgu/Runö

75 år

Agneta Rosenblad, född Hedenström den 7 oktober 1917, Ormsö
 Axel Brun, född den 12 oktober 1917, Nuckö
 Erna Maria Sakerman, född Holm den 20 oktober 1917, Reval
 Oskar Heyman, född den 29 oktober 1917, Rickul
 Gunnar Alfred Engman, född den 10 november 1917, Rickul
 Helmi Westerman, född Hinno den 7 december 1917, Estland
 Heino Raimet, född den 10 december 1917, Reval
 Lydia Grönman, född den 11 december 1917, Ormsö
 Maria Lundström, född Lindström den 11 december 1917, Ormsö

70 år

Elvine Jonsson, född Massalin den 12 september 1922, Ormsö
 Ingrid Irene Dyrberg, född Westerman den 3 oktober 1922, Rickul
 Margarita Haas, född Österblad den 9 oktober 1922, Reval
 Artur Ferdinand Hamberg, född den 20 oktober 1922, Rickul
 Helmer Lindqvist, född den 25 oktober 1922, Rågöarna
 Arnold Brunberg, född den 26 oktober 1922, Rickul
 Robert Bernalt Pärnaste, född den 27 oktober 1922, Nuckö

Valdemar Westerborn, född den 27 oktober 1922, Rickul
 Leida Ambros, född Niils den 29 oktober 1922, Nuckö
 Asta Nelly Carlström, född Saarna den 30 oktober 1922, Hapsal
 Aina Linnéa Kreuger, född Elfengren den 2 november 1922, Rågöarna
 Agneta Vennberg, född den 15 november 1922, Ormsö
 Alfred Palmkron, född den 16 november 1922, Runö
 Hilda Katarina Siljesten, född Vesterberg den 16 november 1922, Ormsö
 Marta Teichman, född den 18 november 1922, Rickul
 Elsa Melita Jakobsson, född den 22 november 1922, Rickul
 Kaljo Mägi, född den 22 november 1922, Dorpat
 Lydia Rosalie Lindström, född Berggren den 28 november 1922, Ormsö
 August Gottfrid Hansson, född den 2 december 1922, Nuckö
 Leida Börjesson, född Grundsten den 3 december 1922, Ormsö
 Johan Birger Appelblom, född den 4 december 1922, Ormsö
 Heinz Leopold Böttker, född den 10 december 1922, Reval
 Johannes Förberg, född den 10 december 1922, Ormsö
 Roland Rickard Reets, född den 13 december 1922, Nuckö
 Elmar Sanfrid Reinhold Engman, född den 16 december 1922, Odensholm

65 år

Elmar Lindström, född den 3 oktober 1927, Vippal
 Hilda Maria Lundström, född den 3 oktober 1927, Ormsö
 Gunnar Johannes Grönman, född den 5 oktober 1927, Ormsö
 Endel Samberg, född den 7 oktober 1927, Korkis
 Arthur Sigvard Enggrön, född den 11 oktober 1927, Rågöarna
 Inga Öman, född Smens den 19 oktober 1927, Runö
 Viktor Hamberg, född den 21 oktober 1927, Rickul
 Elfrida Pala, född Söderlund den 21 oktober 1927, Rickul
 Edvin Vesterby, född den 23 oktober 1927, Rickul
 Maria Ingeborg Boberg, född Broman den 25 oktober 1927, Ormsö
 Birger Anton Sigfrid Lindva, född den 25 oktober 1927, Ormsö
 Melita Olivia Ristholm, född Pöhl den 12 november 1927, Nuckö
 Algot Beckman, född den 27 november 1927, Ormsö
 Elsa Helga Gäddman, född den 29 november 1927, Ormsö
 Axel Österman, född den 4 december 1927, Rickul

Ethel Ingeborg Eriksson, född Vesterberg den 8 december 1927, Rickul
 Elvine Marie Lindberg, född Appelblom den 10 december 1927, Ormsö
 Alvar Alexander Rosen, född den 11 december 1927, Nargö
 Alexander Åkerman, född den 13 december 1927, Rickul
 Udo Strickman, född den 16 december 1927, Korkis
 Alrik Leander Alström, född den 18 december 1927, Ormsö
 Helga Heyman, född den 18 december 1927, Rickul
 Edit Gunhild Karlsson, född Blomberg den 23 december 1927, Rickul
 Linda Stahlman, född den 24 december 1927, Nuckö
 Karin Tegelberg, född Deemus den 24 december 1927, Reval
 Jairuld Kennet Toompuu, född den 27 december 1927, Nuckö

60 år

Gunnar Ahlström, född den 2 oktober 1932, Ormsö
 Erna Maria Klingberg, född den 2 oktober 1932, Rickul
 John Edvard Widgren, född den 6 oktober 1932, Ormsö
 Valter Pella, född den 7 oktober 1932, Korkis
 Axelina Ester Fällin, född den 9 oktober 1932, Ormsö
 Linnéa Hjerpe, född Timmerman den 9 oktober 1932, Nuckö
 Dagmar Rosalie Thomsson, född den 10 oktober 1932, Rickul
 Ivar Axel Storm, född den 16 oktober 1932, Ormsö
 Erik Gustav Zeisig, född den 23 oktober 1932, Nuckö
 Emma Eriksson, född Granberg den 26 oktober 1932, Rickul
 Einar Mats Nyblom, född den 27 oktober 1932, Runö
 Uno-Anders Söderholm, född den 10 november 1932, Nuckö
 Elvine Sandell, född den 13 november 1932, Ormsö
 Helga Ester Ambrosen, född den 21 november 1932, Nargö
 Elsa Adele Axelsson, född Alros den 22 november 1932, Ormsö
 Ida Maria Lundre, född den 24 november 1932, Ormsö
 Saima Liiver, född den 25 november 1932, Neve
 Vaige Engman, född den 26 november 1932, Nuckö
 Reinhold Andreas Kantberg, född den 30 november 1932, Stora Rågö
 Elin Elfrida Lilja, född den 30 november 1932, Ormsö
 Edvin Ingmar Bergström, född den 7 december 1932, Ormsö
 Elin Dagmar Kjerрман, född Nyholm den 7 december 1932, Ormsö

POSTTIDNING

Svenska Odlingens Vänner
Vikingagatan 25 1/2 tr ned
113 42 Stockholm
ISSN 0345-6706

Teataja
Box 16323

103 26 Stockholm

PL B 2591 49,3

Ulla Britta Agnes Ingrid Lindva, född den 13 december 1932, Ormsö
Rita Norrman, född Olep den 20 december 1932, Vippal
Nils Bertil Roland Aspelin, född den 22 december 1932, Ormsö
Elvine Nee, född den 24 december 1932, Ormsö
Hulda Alide Holm, född Hedenström den 25 december 1932, Ormsö
Tamara Tiisre, född den 28 december 1932, Reval
Greta Treiberg, född den 28 december 1932, Rickul
Rosine Westerblom, född den 29 december 1932, Odensholm

50 år

Gunnil Aline Okerblad, född den 1 oktober 1942, Sverige
Kalju Pärnaste, född den 1 oktober 1942, Nuckö

Elna Koinberg, född den 7 oktober 1942, Nuckö
Bengt Åke Stahl, född den 8 oktober 1942, Södertälje
Arnu Ojaste, född den 9 oktober 1942, Nuckö/Taebla
Ulla Margit Landman, född den 10 oktober 1942, Ormsö
Monika Pent, född den 12 oktober 1942, Reval/Nömme
Hans Pralits, född den 15 oktober 1942, Reval
Matti Allmäe, född den 17 oktober 1942, Oru
Erik Anti Soonike, född den 25 oktober 1942, Reval
Nils Lauri, född den 27 oktober 1942, Vippal
Edvin Blomman, född den 3 november 1942, Ormsö
Sten Björne Hamberg, född den 1 november 1942, Uppsala län

Ingrid Lilja, född den 5 november 1942, Ormsö
Ingvar Lilja född den 5 november 1942, Ormsö
Bernt Axelsson, född den 15 november 1942, Uppsala län
Gunnar Ingvar Appelblom, född den 18 november 1942, Ormsö
Birgitta Gunnel Fahrman, född den 18 november 1942, Nuckö
Olle Ivar Dahl, född den 21 november 1942, Ormsö
Gunnar Meinhard Enggrön, född den 4 december 1942, Rågö
Signe Mörén, född Olep den 7 december 1942, Vippal
Valter Harry Elme, född den 19 december 1942, Vippal
Birger Sven Lindström, född den 20 december 1942, Ormsö
Lauri Hannes Lindvere, född den 20 december 1942, Hapsal/Reval
Birgit Marianne Stahl, född den 24 december 1942, Rickul

Foton från Runö kyrkojubileum

T.v: Jüri Reintam tolkar Carl-Bertil Barcks predikan till estniska och (t.h.) Thomas Lorentz Kuno Pajulas till svenska.